

UNA
CIÈNCIA
AL
MÓN

Fèlix Villagrasa

- - - - - ➤ I La Mancomunitat: entorn geopolític i del coneixement en el primer quart del segle XX.
- - - - - ➤ II Despertant la consciència de país: l'ensenyament superior i la ciència moderna.
- - - - - ➤ III Els cervells polítics i científics de la Mancomunitat.
- - - - - ➤ IV La promoció de l'alta cultura en l'obra de la Mancomunitat.
 - Els primers impulsos a la renovació pedagògica i científica: les beques de la Diputació i de l'Ajuntament de Barcelona.
 - Les pensions de la Mancomunitat per a l'ampliació d'estudis a l'estranger.
 - Els Cursos Monogràfics d'Ampliació d'Estudis i d'Intercanvi (CMAEI).
 - La visita d'Einstein a Catalunya.
 - La importació de coneixement per part d'altres institucions, l'IEC i la Universitat.
 - Altres exemples d'intercanvi amb l'entorn cultural occidental.
- - - - - ➤ V Evolució de les llavors plantades per la Mancomunitat.
- - - - - ➤ VI El cas Dwelshauvers: la demolició de la Mancomunitat.

I LA MANCOMUNITAT: ENTORN GEOPOLÍTIC I DEL CONEIXEMENT EN EL PRIMER QUART DEL SEGLE XX

L'agrupació de les quatre diputacions provincials catalanes en un organisme coordinador va significar el naixement de la Mancomunitat de Catalunya. La creació d'aquesta entitat era possible pel decret del govern d'Eduardo Dato de 18 de desembre de 1913, en què es permetia aquestes associacions provincials amb l'objectiu de millorar el rendiment dels serveis prestats per les administracions municipals.

Es tractava de la primera vegada, des dels decrets de Nova Planta del segle XVIII, en què es reconeixia la unitat territorial de Catalunya, tot i que amb un organisme merament administratiu. Tanmateix, tothom en va reconèixer el simbolisme, i malgrat que l'Estat no traspassava poders efectius, ni cap mena de recurs pressupostari, la importància de la fita era molt gran, i també la data en què es produïa: dos-cents anys justos després de què Castella absorbís les institucions polítiques catalanes, tot creant el Reino de España.

La Mancomunitat, a més, gaudia de la legitimitat democràtica que li conferia la seva estructura, formada a partir de les diputacions, on eren representats els municipis triats per sufragi universal masculí. La Diputació de Barcelona, alimentada amb els recursos de la capital catalana, n'era el principal motor econòmic, logístic i intel·lectual, i el seu president, Enric Prat de la Riba, seria el primer de la nova institució, i l'artífex principal, gràcies al consens entre els catalanistes conservadors, republicans i, fins i tot, monàrquics.

La situació de Catalunya respecte a Espanya era d'una gran incomoditat des que el segle anterior s'havia tancat amb la constatació del fracàs del model colonial espanyol, amb la pèrdua de les darreres colònies americanes, i amb una estructura

Fig 1

de producció i de govern que no era apta per encarar els nous temps, dins d'un món on el capitalisme industrial i l'imperialisme marcaven la diferència entre progrés i decadència. La guerra de Cuba (1898) va ser el final d'un somni que van provocar a Catalunya, abruptament, reaccions contra l'increment de la fiscalitat per compensar la davallada de les exaccions cubanes (Tancament de caixes, 1899).

El pensament polític català, en aquesta època, i durant gairebé tot el segle XX, s'adreçà a l'afany ingrat de regeneració de la cultura política espanyola, a la modernització de l'aparell productiu i al foment de l'ensenyament –públic i especialitzat–, en una societat progressivament més integrada, que seguia el model del desenvolupament industrial, urbà i de masses. Tanmateix, el ritme d'aquest procés era molt diferent a Catalunya, molt més avançada, que no pas a la resta de l'Estat, on les elits i les classes mitjanes havien estat eludint qualsevol canvi, perquè tenien en les rendes del camp i el servei a la corona (exèrcit, funcionaris colonials) la principal font de creixement i d'hegemonia.

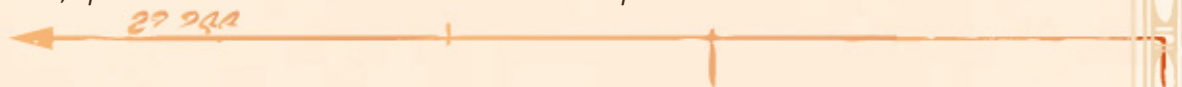
A falta d'altres recursos, i en bona part gràcies a la situació geoestratègica de Catalunya, la influència del món exterior era molt més important que a la resta de la península, per la qual cosa, les activitats havien de diversificar-se forçosament. Així, el segle XIX proporcionà una bonança econòmica que permeté engegar processos culturals autòctons, en sintonia amb els que s'estaven produint arreu d'Europa, en el sentit de reorientar la filosofia política vers a la reestructuració dels estats en funció de les nacions preexistents. La Renaixença endegà una kulturkampf local que despertà consciències en una població progressivament més il·lustrada, tot generant un moviment artístic nou, historicista, integrat tant per intel·lectuals i artistes com per fabricants, propietaris i tècnics, de mentalitat catalana, i també europeista: el modernisme.

Is catalans havien deixat de mirar a Madrid per mirar a París, Londres, Roma o Nova York; s'inicia un procés d'independència cultural amb una efervescència inaudita, i s'escampa un fort sentiment catalanista per tota la societat. S'hagueren d'afrontar, però, conflictes com les agressions militars de 1905 o la Setmana Tràgica de 1909, que van ser utilitzats per generar desconfiança vers el nacionalisme català, propiciant l'aparició d'un espanyolisme, populista i reaccionari, dirigit des de Madrid, adreçat a evitar el ressorgiment identitari.

L'any 1914 es constitueix finalment la Mancomunitat, però també és la data d'inici de la Gran Guerra, o Primera Guerra Mundial, que tindrà un pes enorme, també, sobre els països que no hi van participar directament. Catalunya, en certa mesura, hi participà, perquè es van allistar voluntaris a l'exèrcit francès més d'un miler de catalans del Principat, a part dels nord-catalans que ho havien de fer obligatòriament pel fet de ser ciutadans de la República francesa.

L'economia catalana va poder créixer durant els quatre anys del conflicte a causa de la demanda dels exèrcits combatents, i de la davallada de producció en alguns sectors per l'enorme mobilització de contingents. Com veurem més endavant, l'acció cultural i científica promoguda pels organismes de la Mancomunitat també es va veure afectada: els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi, principal instrument d'estímul a l'alta cultura, van quedar seriosament limitats per causa de la guerra. No es pogué comptar amb tots els professors contactats, sobretot alemanys, i alguns estudiants catalans van haver de canviar de destí quan els seus estudis s'havien de realitzar més enllà de les línies aliades.

Una guerra industrial i massiva com aquella tingué com a conseqüència la forta demanda sobre els sectors tecnològics i científics implicats en la producció per als fronts, i per causar destruccions massives. Si bé tot l'aparell industrial es veia

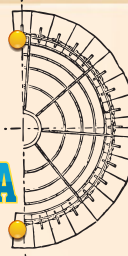
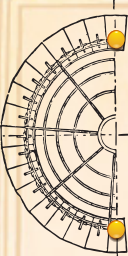

espremut, la recerca es va centrar sobre el sector químic (explosius, gasos, gomes, hidrocarburs, fotografia), sobre la construcció (formigó, asfalts, búnkers, xarxes de trinxeres, ports), mecànic (automoció, carros de combat), armament (fusells, artilleria), electricitat (telefonía, radiodifusió, dinamos, motors) i la tecnologia de nous armaments (aerostàtica, aviació, guerra biològica). Tot això incrementà en poc temps la recerca científicotècnica, gràcies als pressupostos esmerçats per les potències bel·ligerants, i posà de manifest la necessitat d'actualitzar-se a tots aquells països que no volguessin perdre el ritme marcat per aquests progressos materials, que un cop acabat el conflicte, el 1918, es podrien aplicar a la modernització dels aparells productius. I també, paradoxalment, a l'increment del nivell de vida de capes més àmplies d'unes societats on l'accés al consum i als béns culturals seria constant... després de la segona gran conflagració.

Fou en aquest context de destrucció, però, alhora, d'acceleració del coneixement, en què la Mancomunitat de Catalunya establí els fonaments de la renovació cultural i científica –a partir de la influència d'intel·lectuals com Eugeni d'Ors i les seves formulacions noucentistes–, per tal d'instruir unes elits que havien de conferir, per capil·laritat, els seus coneixements al llarg del cos productiu, social i formatiu per aconseguir que el país no perdés de vista els avenços i els coneixements que l'havien de posar en el camí de la modernitat, un cop realitzat el gran esforç de la industrialització i de la recuperació de la cultura pròpia durant el segle XIX. Calia complementar les funcions d'una universitat estancada, gens estimulada pels governs centrals, amb professors poc motivats per a la recerca i la divulgació. Es tractava d'homologar Catalunya com una nació europea, tot i que petita, tot i que sense poder polític, tot i que amb uns pressupostos ínfims. El pas següent, immediat, havia de ser la reivindicació dels instruments necessaris per no haver de pidolar sempre les reformes legals que el país necessitava. Aquesta va ser la intenció de l'Assemblea de Parlamentaris de 1917, primer intent –fracassat– de recuperar una part del que havia estat arrabassat dos segles abans.

La impossibilitat d'obtenir uns mitjans de gestió més amplis, de competències polítiques autònomes i garantides per un estatut, no va desinflar els ànims d'aquelles persones que, amb molta més il·lusió, constància i generositat, que no pas interès personal o partidista, van deixar feta una obra admirable, encara visible en el seu vessant arquitectònic i organitzatiu, malgrat els recursos migrats, i els esforços posteriors de les dues dictadures espanyoles del segle XX per condemnar a l'oblit tota aquella obra cívica i cultural.

Els esdeveniments immediatament posteriors a la Gran Guerra de 1914-1918 semblaven donar la raó als homes de la Mancomunitat. La desintegració dels grans imperis centrals i orientals arran del Tractat de Versalles (1919) obria una nova era basada en l'Europa de les Nacions, que s'albirava durant el segle anterior. De les entranyes dels grans imperis rus, alemany, austríac i turc naixien Finlàndia, Estònia, Letònia, Lituània, Polònia, Txecoslovàquia, Rumania, Bulgària, Hongria, Iugoslàvia. La guerra, doncs, serví per donar sortida als moviments nacionalistes desatesos sistemàticament per les grans estructures de poder polític on les nacions dominants mantenien sotmeses les aspiracions de llibertat d'aquelles menys fortes. Fins i tot la potent Anglaterra va haver de cedir a la pressió de l'independentisme irlandès, i acceptar la seva emancipació el 1922. Tot això s'esdevenia durant els pocs anys d'acció de la Mancomunitat: la seva existència, doncs, s'insereix en el signe i corrent del seu temps, amb el mateix batec de les nacions europees que no disposen d'estat, i que veuen clarament que els són imprescindibles els instruments de poder per tal d'ordenar la seva vida, i projectar el futur.

II DESPERTANT LA CONSCIÈNCIA DE PAÍS: L'ENSENYAMENT SUPERIOR I LA CIÈNCIA MODERNA

La lluita per la cultura es desferma en totes les societats europees a partir de la Il·lustració. Si en un principi, aquest afany epistemològic afecta alguns cercles de l'aristocràcia i de les classes mitjanes, les radicals transformacions que comporten els canvis econòmics a través de la industrialització faran que les noves societats industrials, urbanes, de grans masses, demanin les corresponents eines de coneixement per satisfer unes necessitats creixents en l'àmbit de la producció, però també d'unes idees que orientin les noves aspiracions en un món on l'univers rural, senyorial i religiós va quedant progressivament i radicalment desbordat. En la realitat europea dels primers anys del segle XX les estructures públiques (els estats) esdevenen el principal canal d'ordenament d'aquestes societats noves, diverses i, molt sovint, confrontades per dins (lluites socials) i per fora (guerres entre estats). El liberalisme espanyol del XIX es veié impotent per mantenir l'imperi heretat en uns temps d'expansió colonial dels seus veïns, i ni tan sols sabé reestructurar el propi estat, tot mantenint l'entrellat provinent de l'absolutisme. En aquestes circumstàncies, l'Estat, per a Catalunya, esdevé el principal obstacle que cal superar, i, a l'hora, mirar d'actualitzar. O, si més no, evitar que entorpeixi la creació dels sistemes administratius adients, per tal de permetre la consolidació del creixement industrial.

Aquest grinyolar de les dues realitats: la castellana, de vocació centrípeta, i la catalana, amb voluntat progressivament centrífuga, havia acabat per donar a llum el moviment polític catalanista, que s'aniria radicalitzant a mesura que la incomprensió castellana barrés sistemàticament la seva acció, fruit de les necessitats del país. L'economia, la llengua i la valoració de la pròpia cultura són els principals camps on es vol disposar de suficient autonomia per tal de dreçar

una societat moderna i complexa. La consciència de país es desperta i creix amb la divulgació ideològica mitjançant la premsa, tant entre les classes propietàries com entre els obrers. Els models exteriors, quant als moviments nacionalistes com d'organització social, s'adopten i es divulguen. Però la resposta del poder central és lenta i gasiva. Aquesta diacronia, i les reaccions autoritàries (negatives a l'autonomia política, cops d'estat reaccionaris) farà créixer, en el futur, la divergència entre Catalunya i l'Estat, alhora que entre molts catalans es va imposant una consciència nacional cada cop més unívoca.

Tres autors van ser decisius en la creació del pensament catalanista, confluents de les necessitats nacionals des de tres punts de vista diferents: Valentí Almirall (Lo Catalanisme, 1886), Josep Torras i Bages (La Tradició catalana, 1892) i Enric Prat de la Riba (La Nacionalitat catalana, 1906).

Tanmateix, però, els intents de regeneració racionalista en el camp de l'alta cultura havien propiciat, des del govern central, el 1907, la creació de la Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, depenent del Ministerio de Instrucción Pública i inspirada en institucions estrangeres anàlogues, a partir de la qual es busca la connexió de la ciència estatal amb els centres d'estudi estrangers. Però l'estímul no procedia solament de l'estranger, perquè a la Memòria del primer any (pàgines 50-51), on s'insta el govern per crear una secció d'estudis històrics, es cita el cas català:

"A más del ejemplo de otros países, hay ya una experiencia en España que justifica una cierta esperanza en que esa iniciativa ha de ser, más tarde ó más temprano, recogida. Fundado mientras el proyecto análogo de la Junta se hallaba paralizado en el Ministerio, funciona ya en Barcelona un Institut d'Estudis Catalans, creado por la

Diputación para la superior investigación científica de todos los elementos de la cultura catalana; publicación de trabajos sobre Historia, Arqueología, Literatura y Derecho; formación de un Archivo y Biblioteca; apertura de concursos, conferencias, misiones de exploración, etc.”

L'Institut d'Estudis Catalans havia estat creat el 1907, primer any de la presidència de Prat al capdavant de la Diputació, i la seva tasca per a regularitzar i promoure els diferents aspectes de la cultura catalana i de la llengua fou essencial per al que vindria després, amb una visió molt clara de les necessitats del país i de les línies de treball a emprendre. Les perspectives de la Universitat de Barcelona eren limitades, perquè es devia totalment als designis del govern central quant a professorat, pressupostos i programes d'estudi. Davant les reticències del poder estatal a acceptar la investigació i divulgació superior de la cultura catalana en la llengua pròpia, el Congrés Universitari Català promogué la creació dels Estudis Universitaris Catalans el 1903, una universitat paral·lela i no oficial sorgida de la societat civil.

De les primeres tongades de beques concedides per la Junta de Ampliación de Estudios, entre 1908 i 1911, se'n van poder servir alguns estudiosos catalans. Els pressupostos del govern espanyol destinaven més d'un milió de pessetes a sufragar més de dues-centes subvencions d'estudis a l'estranger i altres inversions. Aquests recursos eren molt superiors als que disposarà la Mancomunitat catalana per fer la seva feina en el camp de l'ampliació d'estudis dels seus patrocinats.

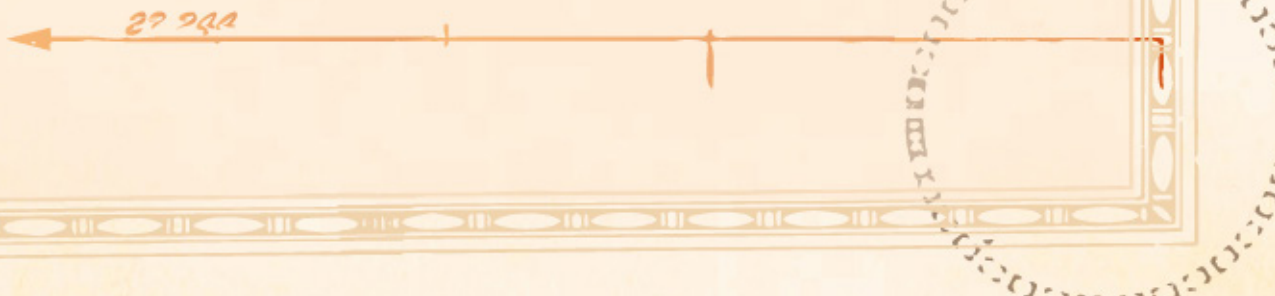
Una bona part dels ajuts se l'emportaren els alts estudis de matèries històriques. Ramon d'Abadal i Vinyals (1888-1970), historiador i futur polític de la Lliga Regionalista, estudià vuit mesos a París la història del dret francès i català, i fent la recerca dels materials que el portarien a esdevenir el més gran especialista sobre la història visigòtica des del segle VIII al XII. Ramon d'Alòs-Moner i de Dou (1885-1939)

Fig 1

va estar també vuit mesos a Roma estudiant arqueologia i història. L'historiador de la cultura Josep Pijoan i Soteras (1881-1963) gaudí de divuit mesos per Itàlia, Anglaterra i Estats Units, on visità els jaciments, museus arqueològics i centres de documentació històrics que fessin referència a algun aspecte de la història d'Espanya conservada en aquells països. Al final, se li encarregà l'organització de la Escuela Española para Estudios Arqueológicos e Históricos a Roma.

L'arquitecte Joan Bordas i Salellas (1888-1961) anà a Roma, amb una beca d'onze mesos, per estudiar arqueologia i història. L'arqueòleg i historiador Pere Bosch i Gimpera (1891-1974) fou enviat durant un any a Alemanya i a Anglaterra per estudiar la religió i la mitologia gregues. A Munich i Berlin es decantà vers la prehistòria i fou deixeble de Meyer i d'Ulrich von Wilamowitz-Möllendorf, de Frickenhaus i de Gustav Kossinna. Els seus estudis el convertiren en el primer prehistoriador de formació científica i moderna de la península ibèrica. L'historiador Ferran Valls i Taberner (1888-1942) passà set mesos a París estudiant la història del dret romà i francès, i especialment els documents que tenien a veure amb la història d'Espanya, concretament amb la carta de poblament medieval de Lleida. L'escriptor Joan Lluís Estelrich i Perelló (1856-1923), contrari al moviment de la Renaixença, estudià a Roma, Nàpols i Florència les fundacions espanyoles, i tingué accés als arxius vaticans i de diversos ordes religiosos. Recopilà bibliografia d'hispanòfils italians.

Una de les beques que tindria un aprofitament més gran dins la tasca cultural de la futura Mancomunitat va ser la de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982), que passà el seu primer any a Alemanya estudiant filologia romànica i els còdex de Ramon Llull. També va aprendre l'organització i classificació de les biblioteques, cosa que li permeté estructurar la Biblioteca de Catalunya (creada per l'IEC el 1907) i organitzar l'Escola de Bibliotecàries (fundada per la Mancomunitat el 1915).

L'arquitecte Cebrià de Montoliu i de Togores (1873-1923) fou enviat a França, Alemanya i Itàlia el 1908 per estudiar les societats cooperatives de crèdit, per tal d'impulsar l'edificació de barris obrers i facilitar-ne el finançament a partir de l'estalvi dels assalariats.

La pedagogia moderna fou investigada per Joan Llongueras i Badia (1880-1953), format com a músic, viatjà un any per Suïssa i Alemanya (Dresde) per a l'estudi de la gimnàstica rítmica i la pedagogia musical. El pintor i dibuixant Víctor Masriera i Vila (1875-1938) viatjà per França i Bèlgica estudiant l'ensenyament del dibuix en els nivells primaris infantils, dels quals es poden extreure característiques psicològiques dels alumnes.

Quant a la psicologia i la psiquiatria, el metge Joan Alzina i Melis (1879-1979), especialista en psicopedagogia i psiquiatria infantil, rebé l'ensenyament dels professors Kraepelin i Rüdin a la Universitat de Munich durant un any. També estudià a Alemanya les alteracions del sistema nerviós al laboratori del Dr. Alois Alzheimer. L'enginyer industrial, naturalista i, alhora, especialista en psicologia, Antoni Llorens i Clariana (1877-?), que havia estat estudiant psicologia patològica, mitjançant una de les primeres beques de la JAE, a Chicago (EEUU) el 1908. Més tard passà sis mesos a Alemanya coneixent la psicologia animal, la psicologia ètnica (amb el professor Wundt de Leipzig) i la formació dels conceptes en les cultures superiors (amb el professor Lamprecht). Frederic Dalmau i Gratacòs (1874-1926), sacerdot i catedràtic de filosofia a l'Institut de Girona, amplià estudis de psicologia i ètica a Lovaina i a Alemanya. S'especialitzà en la relació psicofísica de l'acte voluntari. El metge psiquiatra Artur Giné i Marriera (1870-1929), fill de Joan Giné i Partagaz, acudí, per compte de la JAE, al Congrés Internacional d'assistència mèdica als alienats, a Viena, però sense subvenció.

Els estudis sobre economia van ser atesos per tres estudiosos catalans. Jaume Algarra i Postius (1879-1948), economista, fou becat a Bèlgica per estudiar les formes de crèdit comunal (Institut de Sociologia Solvay), sobre cooperativisme agrari, sobre problemes obrers i sobre l'ensenyament de l'economia. Manuel Reventós i Bordoy (1889-1942) amplià els seus estudis d'economia a Berlin i a Düsseldorf. Fou professor de l'Escola d'Alts Estudis Comercials i a la d'Administració Pública creades per la Mancomunitat. Miquel Vidal i Guardiola (1891-1950), advocat i economista, s'està un any a Anglaterra i Alemanya estudiant la hisenda pública i la manera de calcular i recaptar els impostos. Passà la major part de la seva pensió a Colònia i s'especialitzà en la fiscalitat municipal.

En el camp de les ciències i de la tecnologia, l'enginyer Rafael Campalans i Puig (1887-1933) fou pensionat un any per estudiar a França i a Alemanya l'arquitectura industrial. A París, assistí al curs de Goursat sobre càlcul diferencial i càlcul integral, i al de Guichard sobre mecànica racional. Visità les principals construccions d'edificis industrials, tot i que el seu interès extraoficial era el contacte directe amb el moviment socialista europeu, per la qual cosa visità Lovaina (Flandes) i Carlttenburg (Alemanya), així com altres localitats a França, Suïssa, Àustria-Hongria, els Països Baixos i Anglaterra. El químic Josep Maria Pla i Janini (1888-1981), passà un any a Zurich cursant els mètodes de la química analítica, a l'Institut Politècnic, amb el professor Treadwell. El matemàtic i enginyer Pere Vacarisas i Bofill (1853-1943) passà quatre mesos entre França i Bèlgica adquirint coneixents sobre el condicionament dels materials per a la indústria de la llana i sobre l'organització de l'Escola d'Enginyers de Verviers. Havia estat director de l'Escola Superior d'Indústries de Terrassa en el moment en què esdevingué escola d'enginyers tèxtils. El també exdirector de l'escola de Terrassa, Josep Baltà Rodríguez de Cela (1866-1937) pogué fer estades, per estudiar electroquímica i electrometal·lúrgia, a Alemanya i Noruega.

III ELS CERVELLS POLÍTICS DE LA MANCOMUNITAT

Un cop obtingut el reconeixement legal per a confederar les quatre diputacions catalanes en l'anomenada Mancomunitat de Catalunya –sense cap competència suplementària cedida per l'Estat–, els partits implicats en el procés es van afanyar a crear les bases reguladores de la nova entitat, o Estatut, que fou aprovat el 26 de març de 1914. En foren els principals redactors els tres diputats de la Lliga Regionalista: els advocats i periodistes Enric Prat de la Riba i Sarrà (1870-1917), Lluís Duran i Ventosa (1870-1954), i el metge Agustí Riera i Pau (1876-1936). La majoria de membres de la comissió redactora, però, pertanyia a altres grups: set diputats eren de l'UFNR (republicans), cinc eren liberals dinàstics, dos conservadors, i tres "jaumins" (carlins partidaris de Jaume III).

De seguida, es posà en marxa la maquinària administrativa orientada a aconseguir que "la investigació científica nostra s'adreci a treballar en les línies avançades on es lliuren les batalles de la ciència" i a que "no hi hagi ni un sol Ajuntament de Catalunya que deixi de tenir, a part dels serveis de policia, la seva escola, la seva biblioteca, el seu telèfon i la seva carretera", en paraules del president Prat. Aquesta mateixa declaració d'intencions denotava les mancances del país, tant en l'ordre dels serveis pràctics, d'articulació territorial, com en el dels estudis científics superiors, cabdals per a un país que volgués ser tingut en compte en el concert de les nacions més avançades en el món del coneixement.

L'acció en el terreny de l'ensenyament superior i de l'alta cultura es va exercir a través del Consell d'Investigació Pedagògica (CIP), creat per la Diputació de Barcelona el 1913, i posteriorment denominat Consell de Pedagogia. El comandament de les seves activitats estigué, en mans d'Eugeni d'Ors, com a director, i d'Eladi Homs i d'Alexandre Galí, successius secretaris. Des del CIP

es van organitzar l'Escola Normal de Mestres seguint el mètode Montessori, s'inicià la xarxa de biblioteques populars, la publicació dels Quaderns d'Estudi, el Butlletí de Mestres, la col·lecció de textos "Minerva" i, en relació directa amb l'estudi que ens ocupa, els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi. A més, una condició imprescindible per a la regularització de l'ús de la mil·lenària llengua catalana fou la publicació de la Gramàtica de la llengua catalana (1912), elaborada per Pompeu Fabra, primer pas per a la normalització lingüística de la mà de l'Institut d'Estudis Catalans.

Eugeni d'Ors i Rovira (1881-1954), teoritzador del moviment cultural noucentista. Amb beques de la Diputació de Barcelona, estudià a França, Alemanya i Itàlia la metodologia científica i l'ensenyament superior; fou secretari de l'Institut d'Estudis Catalans i director-fundador de l'Escola de Bibliotecàries de Barcelona. De la mà de Prat de la Riba, esdevingué el principal responsable del Consell de Pedagogia, fins a la seva sortida tempestuosa dels càrrecs que ocupava a la Mancomunitat el 1920.

Eladi Homs i Oller (1886-1973) va rebre el 1907 una beca de l'Ajuntament de Barcelona per estudiar a les universitats nordamericanes d'Urbana (Illinois) i de Chicago (Indiana) la nova metodologia pedagògica i el pensament pragmàtic vigent llavors als Estats Units. Cridat per Joan Bardina, dirigí l'Escola de Mestres (Estudis Normals des de 1919), exercí de secretari al Consell de Pedagogia durant uns anys, i fou un dels principals artífex de l'obra escolar de la Mancomunitat, basada en la formació dels mestres i el seu reciclatge a través dels cursos d'estiu.

Alexandre Galí i Coll (1886-1969), pedagog, iniciat a l'Escola de Mestres de Joan Bardina, secretari del Consell d'Investigació Pedagògica entre 1916 i 1923. Director dels Estudis Normals i de l'Escola Montessori de la Mancomunitat, posteriorment dirigí l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i l'Escola Blanquerna.

Més enllà de la preocupació per establir un ensenyament públic, a l'abast de tota la població i de totes les localitats, que era l'eina bàsica per a la revolució cultural i econòmica que animava l'acció política de la Mancomunitat, l'atenció es centrà molt concretament en l'adopció dels instruments bàsics del desenvolupament científic, que permetessin enlairar el nivell científicotècnic català per tal de poder competir en les "batalles de la ciència", com pretenien els homes de Prat, i no haver de dependre sistemàticament de la importació de coneixement. És a dir, poder superar la fase de corretja de transmissió i esdevenir motor, no solament a nivell espanyol, sinó mundial. Aquest canvi solament podia esdevenir apropant-se a les fonts: convidar experts, i formant-ne de propis allà on els avenços es produïen.

Esteve Terradas i Illa (1883-1950) fou un dels principals artífex dels contactes amb aquells professors estrangers dels quals es desitjava rebre instrucció en els terrenys on l'ensenyament universitari, dependent d'un estat inert, no arribava per falta de relacions amb l'exterior, i per la feina rutinària d'un professorat sense estímuls. Matemàtic i enginyer, Terradas havia ampliat estudis a Berlin, i ensenyà a Espanya, Argentina i Uruguai. Fou distingit amb el doctorat Honoris Causa a Buenos Aires, Santiago de Xile i Tolosa de Llenguadoc, i mantenia correspondència amb els científics més eminents del món. De fet, foren aquests contactes els que facilitaren la visita a Barcelona d'Albert Einstein, qui el tenia per un "home de gran intel·ligència". També arran de les seves gestions van venir a donar cursos superiors estudiosos com el fisiòleg Abderhalden. Consta que va intervenir en molts acords d'intercanvi, però no tots van poder fructificar, sobre tot a causa de la guerra europea.

Un altre personatge destacat, col·laborador actiu en la tasca científica i pedagògica de la Mancomunitat, va ser el metge i fisiòleg August Pi i Sunyer (1879-1965), que féu servir les seves relacions internacionals des de la càtedra de la Facultat de Medicina i des de l'Institut de Ciències de l'IEC (Societat de Biologia de Barcelona), en col·laboració amb el metge i veterinari Jesús Maria Bellido i Golferichs (1880-1952),

Fig 1

amb qui fundaria l'Institut de Fisiologia, i amb el recolzament del mestre Ramon Turró i Darder (1854-1926). També el seu germà Carles Pi i Sunyer (1888-1971) va implicar-se en la creació dels mitjans per millorar la formació dels tècnics superiors de l'Escola Superior d'Agricultura a través del foment d'intercanvis amb els països capdavaners.

IV LA PROMOCIÓ DE L'ALTA CULTURA EN L'OBRA DE LA MANCOMUNITAT

La preocupació pel sistemes d'ensenyaments primaris, tècnics i superiors era una constant per a la Diputació provincial de Barcelona anys abans de la creació de la Mancomunitat, impulsada per la febre modernitzadora del Noucentisme. Una gran ciutat com Barcelona, centre intel·lectual del país, i principal motor econòmic i de modernització de l'Estat, veia amb preocupació el fre del desenvolupament causat per la poca eficiència del poder polític central a l'hora de marcar i executar els projectes de creixement infraestructural i econòmic que ja s'estaven donant arreu, en els països més avançats d'Europa. Això demanava, com a condició indispensable, enlairar el nivell d'instrucció popular i el de l'alta qualificació, per tal de crear unes elits rectores aptes per als reptes d'un segle tocat pel creixement i la competència a escala global. Aquest paper, com hem dit, no el complia satisfactòriament la Universitat de Barcelona, anquilosada pels pressupostos i per una forma de treballar amb poc contacte amb l'exterior. També cal destacar l'esforç d'adaptació fet per les escoles tècniques del país a partir del projecte d'unificar tots els nivells d'estudis tecnològics en una Universitat Industrial, projecte que quedà escapçat quan l'Estat impedí la incorporació de l'Escola d'Enginyers. En el camp de la cultura general destacà el paper transmissor que va jugar la xarxa d'ateneus del país, especialment l'Ateneu Barcelonès, fundat el 1860, centre de reunió, conferències, cursos, simpòsiums i tertúlies de l'elit cultural de la ciutat, i freqüentat per sectors mesocràtics i obrers delerosos de rebre explicacions i novetats sobre els temes més diversos relacionats amb el saber. També mereix menció la tasca divulgadora i formadora del CADCI, sindicat catalanista creat el 1903, entre els seus associats i el públic en general.

Cap a 1900, una memòria que es conserva en l'Arxiu de la Diputació de Barcelona tracta sobre les Consideracions generals sobre l'ensenyansa técnica actual. En ella s'estableix la divisió entre "intel·ligència científica" i "intel·ligència pràctica", i es recomana que no es prengui com a exemple el model d'ensenyament tècnic francès, "per quan se trovan en una epoca en que's debateix molt sobre aquestas qüestions precisament, y lo que es pitjor, perquè sembla que no estan gaire contents de la ensenyansa técnica per l'inferioritat que observan en lo personal que d'ellas surt". Destaca, en canvi, la metodologia del Polytechnicum de Zuric, de les escoles belgues i de les de Mülhouse (aleshores dins el Reich alemany), així com les escoles angleses. Proposa a la Diputació, que vol establir beques d'estudis, algun d'aquests centres: Zuric, Lieja, Liverpool, Manchester i Londres. Aporta programes de Berlin, Dresde, Darmstadt i Danzig.

Sobre la reorganització de l'ensenyament secundari, una altra memòria, de Cebrià de Montoliu, titulada El batxillerat y l'Educació Secundaria. Organización y Plans d'Estudios, descriu els sistemes de França, Alemanya, Anglaterra i els EEUU, amb exemples de centres concrets. Cita pedagogs com Pestalozzi, Herbart, Fröebel i Spencer.

1. Els primers impulsos a la renovació pedagògica i científica: les beques de la Diputació i de l'Ajuntament de Barcelona

El mes de maig de 1907, la Comisión de Fomento de la Diputació de Barcelona creava una comissió especial "encargada de proponer a la Diputación los acuerdos que estime procedentes en orden a ferrocarriles secundarios, a la transformación de las escuelas provinciales en sentido autonómico, a la creación de nuevos establecimientos y a la fundación o el fomento de instituciones relativas a la lengua, la historia y demás elementos de la cultura catalana." La comissió era presidida per Prat, i comptava amb Ramon Albó, Lluís Argemí, Jaume Brotons, Jaume Cruells, Santiago Gubern,

Bonaventura Maria Plaja, Francesc Pi i Sunyer i Joaquim Sostres. Per facilitar-ne la feina, les seves decisions no havien de ser, necessàriament, discutides i ratificades pel ple de la Diputació. A les poques setmanes, impulsen la normalització de la llengua per tal de fer del català una eina d'ús literari, administratiu i acadèmic com la resta de llengües del seu entorn, però expressant-ho, encara, en l'idioma oficial de l'Estat:

"La Lengua catalana, cuyo renacimiento literario y artístico es cada día más intenso, se halla falta de profundos estudios filológicos que den a conocer, desde su origen hasta su actual poderoso desenvolvimiento y, por consiguiente, su historia desde el Latín vulgar, hasta su actual manera de ser, recogiendo así los elementos indispensables para formar una Gramática, científicamente perfecta y un Diccionario completo y filológicamente irrefutable. [...] Estos estudios no pueden hacerse en nuestro país, porque no existen en España los elementos científicos necesarios para ello; en cambio en Alemania, se estudia, con gran profundidad, la filología de las lenguas románicas y allí es donde cabe estudiarse la de la Catalana y de sus dialectos."

Es van crear tres pensions per estudiar els fonaments de la llengua catalana, a través de la filologia romànica, durant tres anys, que foren guanyades per Pere Barnils i Giol, Manel de Montoliu i de Togores i Antoni Grieria i Gaja. El jurat era format per Antoni Rubió i Lluch, Antoni Maria Alcover i Sureda, Guillem Maria de Brocà i de Montagut, Jaume Massó i Torrents i Pompeu Fabra i Poch. Curiosament, en la documentació del procés d'adjudicació de les pensions es pot observar com, en les primeres actes, Pompeu Fabra signa "Pompeyo", i més endavant, "Pompeu". Tot un exemple del canvi mental que la política catalanista operava al país.

Tres pensions de la Diputació, el 1908, produeixen diverses memòries sobre els nivells d'ensenyament secundari, tècnic i superior. La primera d'Eugeni d'Ors, Els mètodes en l'ensenyament superior: Missió a París, i portava el subtítol:

Fig 1

Programa de treballs pera un estudi de la propedéutica científica; la memòria del segon trimestre es referia més específicament als estudis científics: Memòria sobre la Critica y els Métodes de la Ciencia Contemporania, i que portava per subtítol: Epistemologia o Lógica de la Ciencia. -De la Mesuració. -Del Cálcul de Probabilitats. -De la Transposició. -Els Métodes y la Ensenyansa de la Física de la Biología, de la Psicología, de la Moral, y de la Sociología. Incloïa comparacions dels plans d'estudis científics de facultats de França, Alemanya, Anglaterra, Itàlia, EEUU i Rússia. La recerca sobre els ensenyaments secundaris va produir dues memòries redactades Enric Jardí: L'organització de l'ensenyança secundària a Bèlgica i La qüestió de l'ensenyança secundària. -Problemas. -Generals. -Tipo de segona ensenyança convenient á Catalunya.

Antoni Llorens i Clariana fou l'encarregat d'elaborar les memòries referides a l'ensenyament tecnològic. La primera que envià era molt resumida, gairebé, sintètica, però les que signà a Cambridge (Massachussets) i la de Cold Springs Harbor (Nova York), el 1909, incloïen informacions d'alta qualitat. Tot fent un estudi comparatiu de l'organització de l'ensenyament tècnic als Estats Units, Anglaterra i Alemanya, conclou:

"A Estats Units amb la influència anglesa d'origen y amb l'alemanya per parcial origen y aspiració, s'hi troben coexistent totes les formes d'organització, pures i intermitges, amb caràcter propi i completament nou algunes d'elles.

Com exemple del tipus acadèmic es pot citar el "Massachussets Institute of Technology" de Boston, que va a l'avantguarda i és el més famós d'Estats Units. La disposició dels cursos i matèries escollides l'acosta molt al tipus general de les escoles alemanyes.

"El Pratt Institute" i el "Polytechnic Institute", ambdós de Brooklyn, además d'oferir els regulars cursos de dia, tenen instituts, els de nit, per als que durant aquell estan empleats, donant dret uns i altres, després de completats, als mateixos graus en el Polytechnic."

La iniciativa de pressupostar beques d'estudi, per part de la Diputació i de l'Ajuntament de Barcelona, rebé algunes crítiques, com la del Colegio Pericial Mercantil de Barcelona, perquè s'havia "prescindido por completo de los estudios comerciales cuando en los tiempos presentes y naciones más adelantadas se les da más importancia que nunca". Queixa que quedaria resolta més endavant, quan la futura Mancomunitat disposés de més mitjans per enviar estudiants a l'estranger.

En una carta de novembre de 1908 de Sebastià Cruset i Campí (1859-1943), pintor gironí resident a Nova York, s'oferia Puig i Cadafalch per coordinar l'estada dels estudiants catalans que poguessin arribar als Estats Units gràcies a les beques que atorgaria l'Ajuntament de Barcelona, i que anunciava La Veu de Catalunya. Els estudis artístics també van obtenir ajuts de les institucions barcelonines, com fou el cas de Tomàs Aymat i Martínez (1891-1944), que viatjà a París el 1913, per conèixer-ne els museus i col·leccions pictòriques, també algunes d'Anglaterra i Bèlgica. Amb una altra pensió pogué visitar la Real Fábrica de Tapices d'Aranjuez, i el 1917 era professor de tapisseria de l'Escola Superior de Bells Oficis.

El 1913, la Diputació de Barcelona creà el Consell d'Investigació Pedagògica, dirigit per Eugeni d'Ors, i amb Alexandre Galí com a secretari. A través d'aquest organisme es van crear totes les estructures d'ensenyament, en tots els seus nivells, dependents de la Diputació i, un any més tard, de la Mancomunitat de Catalunya. L'activitat referent a l'alta cultura, es centraria en la creació de pensions, beques o subvencions per a l'ampliació d'estudis a l'estranger, en la línia del que feia el Ministerio de Instrucción Pública a Madrid, però amb un pressupost molt més migrat, procedent, en la seva integritat, de la capacitat fiscal de les diputacions catalanes.

Una de les primeres convocatòries de pensions es tractava de dues beques de mil pessetes cadascuna, per a despeses de matrícula, viatge i estada a Roma, per seguir

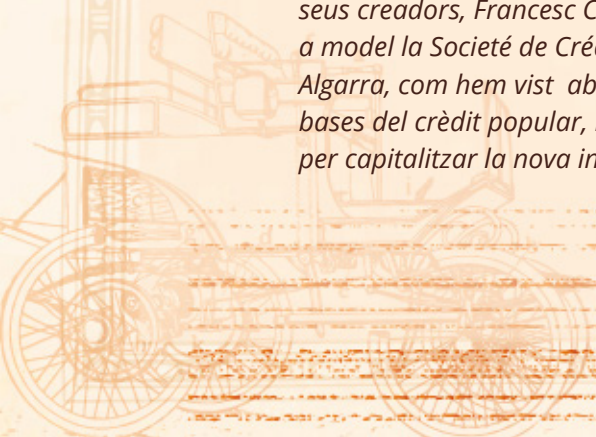
un curs teòrico-pràctic sobre el mètode pedagògic de Maria Montessori, creadora de les "Case dei Bambini". Les bases de la convocatòria especificaven que les dues mestres designades "contrauran el compromís moral de presentar-se a col·laborar, quan tornin de Roma, a les tasques pedagògiques del Concell en forma mutuament convenient." (gener de 1914).

El Consell d'Investigació Pedagògica convocà durant 1913 un concurs per pensionar amb 1.000 pessetes una estada a l'Escola de Modes de París, que fou guanyat per Maria Fath i Camps, posteriorment, directora de l'Escola de Tall de la Mancomunitat. I durant el gener de 1914 es van consignar 10.000 pessetes de la Diputació per al Servei d'Intercanvi de Professors amb escoles estrangeres i provincials, que seria l'embrió dels Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi.

2. Les pensions de la Mancomunitat per a l'ampliació d'estudis a l'estranger

Les dues principals característiques de la nova entitat política, la Mancomunitat, sorgida l'abril de 1914, semblen antitètiques, però són certes totes dues: la falta d'uns pressupostos a l'alçada de les pretensions dels seus dirigents, i una obra excepcional, en vuit anys, que demostra l'ambició d'un país en procés de construcció.

El finançament de tota l'obra realitzada es va fer a través dels recursos de les quatre diputacions provincials, i de la captació de capitals a través de la Caixa de Crèdit Comunal, entitat creada per la pròpia Mancomunitat el maig de 1914. Els seus creadors, Francesc Cambó, Pere Coromines i Jaume Algarra, van prendre com a model la Societ  de Crèdit Communal de Bèlgica i el Crèdit Foncier de França. Algarra, com hem vist abans, havia gaudit d'una beca a Bèlgica per estudiar les bases del crèdit popular, i propiciar la fundació de les caixes d'estalvi que servien per capitalitzar la nova institució.

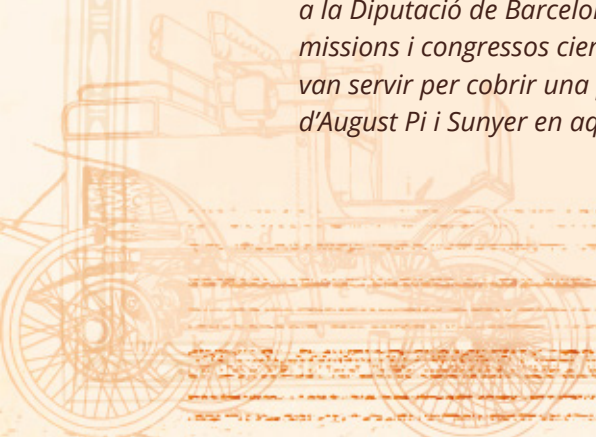

Així, doncs, els dirigents de les àrees dedicades a l'ensenyament superior de la Mancomunitat, podien destinar alguns diners a la creació de pensions d'estudi i d'assistència a congressos a l'estranger. Es pretenia completar l'obra dels Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi per facilitar els complements necessaris als estudiosos catalans, acudint als centres de treball de les principals personalitats científiques estrangeres, i conèixer de primera mà els llocs on es produïen els avenços, en un ambient d'alt nivell d'investigació i de creació científicotècnica.

El febrer de 1916, el Consell de Pedagogia rep la resposta dels departaments de filologia i d'enginyeria de la prestigiosa Universitat de Harvard a la petició de la Mancomunitat de Catalunya, a qui es refereix com "the local government of Catalunya", acceptant la possibilitat d'enviar estudiants i professors joves per ampliar estudis a les seves aules, seminaris i laboratoris. La correspondència entre Catalunya i l'Escola d'Enginyeria de Harvard es feia directament amb el catedràtic i cap de l'Escola d'Enginyeria de Harvard Hèctor J. Hughes.

Tanmateix, la migradesa dels pressupostos per destinar a aquest propòsit va fer que les missions d'estudi a l'estranger fossin molt escasses, i necessàriament relacionades amb el desenvolupament cultural i l'aplicació econòmica, a través de la qual es volia potenciar el creixement de Catalunya i la seva actualització respecte als països capdavaners. A causa dels perills i contratemps que causava la guerra, no es van promoure aquestes estades a l'estranger fins 1916.

L'any 1916, el Consell de Pedagogia havia demanat una partida pressupostària a la Diputació de Barcelona per destinar-la a promoure intercanvis universitaris, missions i congressos científics amb les Repúbliques Sud-americanes. Aquests fons van servir per cobrir una part de les despeses de les missions d'Esteve Terradas i d'August Pi i Sunyer en aquells països.

El 1917 li va ser concedida a Joaquim Casas i Ros (?-?) una pensió de quatre mesos per completar els seus estudis de doctorat i especialització a l'Institut Politècnic de Zuric (Suïssa). A causa de la guerra, va patir tota mena de problemes per obtenir els permisos de sortida del país alpi, i poder retornar a Catalunya. Els mateixos problemes va patir Ferran Boter i Mauri (1891-1960), que havia guanyat una beca per estudiar el comerç internacional al Regne Unit, però aquest destí havia estat canviat per Suïssa i França a causa de les dificultats d'entrada que posava Londres a persones que no fossin d'aquell regne, en plena guerra. Un altre becat a Suïssa, que es trobà en iguals circumstàncies, fou el pedagog Joan Palau i Vera (1875-1919), fundador dels col·legis Mont d'Or, de metodologia montessoriana, enviat per a estudiar geografia comercial.

En aquell temps també fou subvencionada una petició d'Ignasi González i Llubera (1893-1962), que estudià a Madrid la cultura medieval hebrea a Catalunya durant sis mesos amb el Doctor Abraham Salomó Yahuda (1877-1951). Avalats per Antoni Rubió i Lluch els seus treballs, l'any següent obtingué un nou ajut econòmic pes ampliar-los a París.

Durant el curs de 1919 a 1920, l'objectiu dels estudis becats fou el coneixement econòmic, pel fet que els quatre pensionats van estudiar els sistemes d'explotació dels arbres fruiters, i de l'envasat del producte en conserves alimentàries i altres processos industrials d'aprofitament hortofrutícola. Aquests pioners, les recerques dels quals van servir per orientar vers el sistema industrial les explotacions de fruita de les terres de Lleida, van ser Francesc d'Alòs, destinat a Itàlia, Narcís Caritg, a França, Ramon Sala, als Estats Units, i Josep Camps, al Canadà.

El 1921, es trià Salvador Vives i Casajuana (1886-1965) per estudiar l'assistència familiar als alienats, i la Psicologia experimental aplicada, a França, Bèlgica i Itàlia. Seria un dels grans referents quant a l'obra sanitària de la principal institució catalana en matèria de psiquiatria.

El curs 1921-1922, les beques concedides serien per a Joan Oller (?-?), que ampliaria estudis de geografia a la Universitat de Lieja (Bèlgica), Josep Maria López-Picó (1886-1959), poeta i editor, a la Societat Umanitaria de Milà, per conèixer les institucions benèfiques d'ensenyament, i Francesc d'Asís Galí i Fabra (1880-1965), pintor, dibuixant i pedagog, que viatjà a Prússia i Baviera per conèixer les Escoles de Bells Oficis.

L'efecte revitalitzador d'aquests viatges d'estudis per a persones que eren o serien –alguns– noms claus de la cultura catalana, es mantingué durant els darrers anys de funcionament de la Mancomunitat. Així, el curs 1922-1923 pogué viatjar a l'estranger Carles Riba i Bracons (1893-1959), escriptor i humanista. Com havia fet Jordi Rubió a través de la JAE, trià Alemanya (universitats de Bonn i Munich) per ampliar els estudis sobre la filologia romànica. Manuel Alcàntara i Gusart (1892-1981), exadministrador de la Casa de la Caritat, i futur professor de l'Escola d'Administració Pública, estudià les bases econòmiques dels establiments de beneficència a França. Alexandre Galí i Coll (1886-1969) féu una estada per visitar les colònies d'estiu organitzades a Thonon, als Alps francesos.

Feliu Elias i Bracons (1878-1948) amplià la seva formació com a historiador de l'art a Alemanya, on estudià l'arqueologia i l'art de l'extrem orient a la Societat Geològica d'aquell país. Josep Llorens i Artigas (1892-1980) acudí a París per a especialitzar-se com a ceramista. Antoni Bergós i Massó (1899-1986), enginyer agrícola, utilitzà la beca per estudiar les comarques vinícoles de França i Algèria.

Els darrers ajuts per a l'ampliació d'estudis van ser els concedits el curs 1923-1924. Higiní Anglès i Pàmies (1888-1969), sacerdot i musicòleg, féu un curs d'història de la Música a Alemanya. Joan Tarré i Sans (1882-1969), també sacerdot i historiador, acudí a l'Escola de Chartes de París al curs del canonista Marcel Fournier. Francisco García del Cid Arias (1897-1965), professor malagueny de la Universitat de

Barcelona, precursor dels estudis de biologia marina a nivell estatal, estudià la zoologia i l'entomologia agrària a l'Escola Superior d'Agricultura de Portici (Itàlia) per l'aplicació que podia tenir en la cura dels conreus. Pau Vila i Dinarès (1881-1980), geògraf i pedagog, pogué acudir als cursos de geografia humana a la Universitat de Grenoble.

També es destinà una partida per subvencionar l'assistència d'alguns especialistes a congressos internacionals durant el període d'acció de la Mancomunitat. Així, membres de l'Institut d'Orientació Professional van acudir a la Conferència d'Orientació Professional de Ginebra el 1920. El geògraf i folklorista Rossend Serra i Pagès (1869-1929) acudí a la Setmana Internacional de París per tal de conèixer les activitats i iniciatives del filantrop alsacià Albert Kahn, que promovia a través dels viatges d'estudi el coneixement directe de les diverses societats humanes del planeta. Ramon d'Alòs-Moner visità la Fira Internacional del Llibre de Florència. Salvador Vives estigué present a la Reunió Neuropsiquiàtrica i Primer Congrés d'Higiene Mental a París. Vicenç Nubiola (?-?), professor de floricultura a l'Escola Superior de Bells Oficis, visità l'Exposició Hortícola de París. Pau Vila i Alexandre Galí viatjaren al Congrés Internacional d'Educació Moral a Ginebra. El metge Lluís Sayé i Sempere (1888-1975) acudeix a Estrasburg al Cinquè Congrés de Tuberculosi. Pompeu Fabra i Poch (1868-1948) i Josep Maria Millàs-Raurell (1896-1971) van a la reunió de l'Associació Internacional d'Escriptors, organitzada pel P.E.N. Club de Londres. I el darrer ajut fou per als professors Georges Dwelshauvers (1867-1937) i Emili Mira i López (1896-1964), que van anar al Setè Congrés Internacional de Psicologia, a Òxford.

3. Els Cursos Monogràfics d'Ampliació d'Estudis i d'Intercanvi (CMAEI)

El projecte d'organitzar uns cursos sobre aspectes concrets del coneixement va partir d'una iniciativa del Consell d'Investigació Pedagògica el 1914, el qual, en nom de la Diputació de Barcelona, trameté una consulta a l'Institut de Ciències (creat el 1911 com a secció de l'Institut d'Estudis Catalans) sobre la possibilitat de facilitar l'arribada de professors estrangers a Barcelona, per tal d'impartir cursos intensius adreçats a "estudiosos del país i dirigits a la formació de petits nuclis de competència molt especialitzada". Malgrat que es pretenia que els Cursos fossin impartits per professors estrangers –els millors especialistes en cada disciplina–, la programació i organització de la primera sèrie, que tindria lloc la primavera de 1915, no podia comptar amb el seu concurs d'especialistes estrangers a causa de la guerra iniciada aquell mes d'agost.

Així, d'Ors i Terradas van intensificar les gestions, gràcies als seus contactes, per organitzar els cursos d'alts estudis amb especialistes locals que haguessin rebut ensenyaments de professors europeus de prestigi, per treballar els aspectes més demandats per l'elit cultural catalana. Els cursos anaven destinats a estudiosos i a professionals ja prou preparats; els seus coneixements havien de ser sòlids i era imprescindible el domini d'idiomes per tal de poder entendre molts dels docents estrangers. Després, aquells qui havien rebut les lliçons d'alta especialització, haurien de fer lliscar llurs coneixements vers la resta de nivells, a través dels centres d'estudi convencionals (escoles, universitats), els creats per l'IEC (Estudis Universitaris Catalans) i la xarxa de centres que aniria creant la Mancomunitat. Per les comunicacions que es conserven, podem comprovar que era el propi Terradas qui proposava els honoraris amb què gratificar els conferencians. Aquestes xifres oscil·laven entre les 2.000 i 4.000 pessetes en el cas de les personalitats de més prestigi en els diferents àmbits del coneixement (carta a Eladi Homs, secretari del CIP, de juliol de 1916).

Una carta d'Esteve Terradas a Prat de la Riba, datada el 8 d'octubre de 1914, insta el president del Consell d'Investigació Pedagògica a acordar les subvencions necessàries per tal d'impulsar el cursos del metge Manuel Dalmau, expansionat a Alemanya, que en quatre mesos explicaria als seus companys catalans les lliçons que rebé del professor Emil Abderhalden al Laboratori de Fisiologia Pràctica de la Universitat de Halle (Alemanya), així com un altre a càrrec de Leandre Cervera i Astor (1891-1964), un de l'intern del Laboratori de Fisiologia Pau Agustí i Planell (1892-1973), pioner de l'electrocardiografia catalana, i un del matemàtic logronyès Julio Rey Pastor (1888-1962) sobre "representació conforme i teoria de la uniformació", problema que havia estat estudiant a Leipzig i Gottinguen, un dels més interessants de la matemàtica del moment. Insistent sobre la necessitat d'agilitzar els tràmits burocràtics per a la dotació dels cursos, Terradas adreça una altra carta a Prat on manifesta que "Urgeix, doncs, que em donguin quartos"; i al comiat: "Dispensi d'aquestos sablasos" (sic).

L'accés als Cursos era restringit, si bé els de lletres reunien més públic que els purament científics. Es buscava una mitjana de 10 alumnes per curs. Els resums s'havien de publicar a Quaderns d'Estudi, altres, veuriem la llum en publicacions especials de l'Institut de Ciències. Aquests cursos-seminaris tenien lloc en diferents locals, en funció de la matèria. La sèrie filosòfica i de matemàtiques es van fer a la Sala de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, i els de la sèrie Biològica, al Laboratori de Fisiologia de la Facultat de Medicina de Barcelona.

La guerra europea, però tingué un efecte curiós: alguns professors alemanys van arribar a Barcelona, expulsats de les seves feines a França per ser de cultura alemanya. L'enginyer suís Paul Dieterle, especialista en indústries químiques procedent de les fàbriques Agfa, s'adreça a la Diputació oferint-se per ensenyar. La Diputació acollí positivament l'oferta, però demanà informes de Dieterle i altres, que finalment no van ser incorporats als Cursos.

El desembre de 1914, el Consell d'Investigació Pedagògica concedeix una subvenció a Anna Maria Maccheroni, deixeble de Maria Montessori, per tal de fer un curs sobre el mètode pedagògic que apliquen en algunes escoles italianes, amb "nois i noies ja preparats de la Casa provincial de Maternitat i Expòsits, de les Corts de Sarrià". Aquests cursos tenien com a missió formar les mestres dels futurs centres escolars catalans que depenguessin de la Mancomunitat.

1915. Tenen lloc els primers Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi organitzats, oficialment, pel Consell d'Investigació Pedagògica, la Direcció d'Instrucció Pública i l'Institut d'Estudis Catalans, tots ells, organismes vinculats a la Mancomunitat. Es disposa d'un pressupost de deu-mil pessetes per a la seva materialització. La inauguració tingué lloc el dia de Sant Jordi, amb pretensions modestes: poc pressupost i tan sols una professora italiana. La resta, els imparteixen especialistes catalans i espanyols que hagin rebut lliçons dels professors estrangers que, inicialment, es volia fer venir. Es formen grups de deu a vint-i-cint persones, amb uns preus que no són a l'abast de tothom (entre cinc i vint-i-cinc pessetes per curs), tot i que s'establien ajuts. Es buscava que aquells que els impartien no fossin, preferentment, professors universitaris, sinó investigadors o especialistes, molt preparats, sense un lloc fix de divulgació, perquè no es pretenia competir amb els ensenyaments universitaris, sinó complementar-los. Ampliar-los.

Obrí les sessions la conferència d'Eugeni d'Ors sobre "La sistematització filosòfica de la Pedagogia", i seguí el curs de la professora Anna Maccheroni "La Psicologia dels sentits dins el mètode Montessori". En el mateix curs, adreçat a la reflexió sobre els sistemes pedagògics, Eladi Homs parlà de "L'ensenyança elemental de l'estructura i de l'activitat socials". En el terreny de les ciències físicomatemàtiques, Esteve Terradas explicà les darreres novetats de la física, "Anàlisi de la noció de discontinuïtat en les teories de la matèria i de la radiació", i Julio Rey Pastor, que havia estat estudiant a Leipzig i Gottinguen, tractà de la "Representació conforme i

unificació de funcions analítiques". Durant aquell any, els cursos que van rebre més atenció foren els dedicats a les ciències naturals, organitzats per August Pi i Sunyer, que féu un curs sobre "El mecanicisme en Biologia i el fet biològic pur. Introducció a les pràctiques de fisico-química i de química biològica", mentre que Manuel Dalmau i Matas (1890-1918), que havia estat alumne del Dr. Abderhalden a Alemanya, desenvolupà les "Pràctiques de Química biològica". Dins de la mateixa especialitat, el professor Bellido, de la facultat de Saragossa, dirigí les "Pràctiques de mesures fisico-químiques" i Leandre Cervera la "Tècnica de vivisecció".

1916. Aquell any, els Cursos Monogràfics organitzats pel Consell de Pedagogia, dirigit per d'Ors, presentava el seu primer convidat estranger de renom. Es tractava de Lucien Poincaré, inspector general d'instrucció pública de França, germà del llavors president de la República francesa Raymond Poincaré i cosí del famós matemàtic Henri Poincaré. La seva conferència, dictada en francès, repassà els principals aspectes de la ciència francesa del moment, i seria editada, posteriorment, amb una al·locució d'Eugeni d'Ors. El mateix obrí els cursos amb una lliçó sobre "La pedagogia de Giovanni Gentile", al qual van seguir el de Pedro Montero sobre "La filosofia en la història" i el de Josep Puigdesens, "Assaig d'un comentari aristotèlic a la doctrina del seny", en la línia de reforçar la idea d'una escola catalana de pensament. Miquel Vidal i Guardiola (1891-1950) tractà sobre "Socialisme i finances públiques" i Manuel de Montoliu i de Togores (1877-1961), germà de l'arquitecte Cebrià de Montoliu, parlà de "L'idealisme de la ciència del llenguatge".

En els cursos científics va tenir, de nou, un paper destacat la biologia, de la mà d'August Pi i Sunyer, qui completarà el que va iniciar el curs anterior a partir de l'estudi dels fonaments de la vida: "El mecanicisme en biologia i el fet biològic pur". El prestigiós naturalista Manuel Cazorla Ruiz (1865-1935), professor de l'Institut de Girona, dictà els cursos "Estudis de Morfologia zoològica", i Artur Caballero i

Segarés (1877-1950) féu els “Estudis de Morfologia botànica”. Josep Maluquer i Nicolau (1983-1960), enginyer i biòleg, explicà les observacions marines al curs “Oceanografia catalana: resultats de la campanya de 1915-1916”

1917. El primer dia d'agost d'aquell any moria Enric Prat de la Riba, peça clau en tot el procés de renovació política, econòmica, cultural i social que va significar la Mancomunitat per a Catalunya. Durant la primavera tingué lloc el tercer cicle de Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi. Un cop més, Ors obria la sèrie amb un curs molt suggerent: “La Història i la Història de la Cultura”. El jesuïta Enric de Rafael Verhulst (1885-1955), matemàtic, teòric de la ciència i amic d'Esteve Terradas, dedicà unes apreciables explicacions a “El continu i les seves espècies segons doctrina del Pare Francisco Suárez, comparada amb les de Poincaré i Picard”.

Els cursos de caire científic van comptar amb destacada presència internacional. Un dels més interessants fou el del professor hongarès Béla Szilárd, que havia treballat al Laboratori dels Curie, a París, i que oferí unes sessions, titulades “Electrons i ions”, referents a les substàncies radioactives com els raigs X, els ultraviolats, i la producció de raigs per a aplicacions físiques, medicinals i industrials. L'antropòleg i lingüista alemany Diedrich Hermann Westermann, deixeble de Carl Meinhof, féu una “Introducció a l'estudi de la cultura material i espiritual dels negres del Sudan”, com a principal especialista del grup de llengües de la zona Niger-Congo. Per la seva part, Louis Gauchat, suís, professor de la universitat de Zurich, dedicà el seu curs a “La novel·la francesa al segle XVIII”, i Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961), que aleshores exercia de professor a l'Escola de Bibliotecàries, explicà “Les noves orientacions en la història dels dialectes grecs”.

1918. El 31 d'agost Manuel Folguera i Duran, president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, s'adreça al Consell de Pedagogia “indicant la conveniència de que es fundin beques per a naturals de València, Mallorca i Rosselló per a seguir

Fig 1

i l'entusiasme amb què la premsa rossellonesa ha acollit l'informe Hennessy al Parlament francès sobre la reorganització administrativa de França a base del regionalisme, fa convenient la suprema direcció de Catalunya, vetllant que la unitat nacional no sigui minvada per petits cismes filològics originats per dilettantismes locals, procuri alligonar en la disciplina de l'Institut de la Llengua Catalana (amb el degut respecte a les característiques de cada Regió de la Catalunya Gran) els futurs professors de nostra parla en els centres docents de València, Mallorca i Rosselló [...] al mateix temps que poudrien en les nostres institucions de cultura el sentiment nacional que incorporarà definitivament aquelles regions germanes al Patrimoni espiritual de Catalunya." En la resposta, el secretari del Departament d'Ensenyament Primari i Secundari, A. Maseras, promet estudiar la proposta.

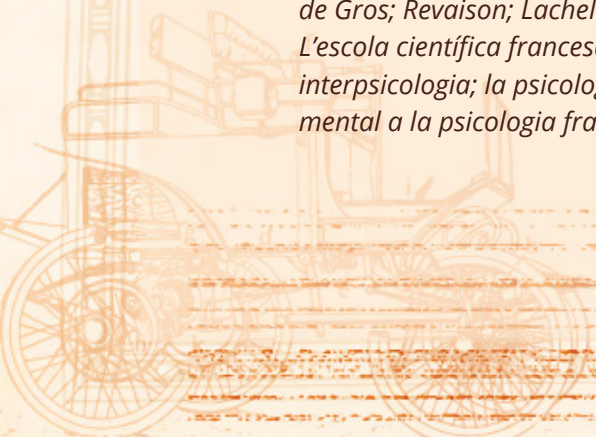
Novament, els Cursos Monogràfics van ser inaugurats pel que impartí Eugeni d'Ors sobre "La concepció cíclica de l'Univers", amb el qual seguia les seves recerques i transmissions de les darreres teories de la ciència física, en relació amb la cosmologia i el coneixement clàssic. Antoni Fabra i Ribas (1879-1958), filòsof com Ors, vinculat a la Segona Internacional, i relacionat amb el socialisme europeu, explicà "La interpretació materialista i la interpretació idealista de la Història" seguint el pensament marxista. Joaquim Maria de Barnola i Escrivà de Romaní (1870-1925), botànic jesuïta, deixeble de l'alemany Edward Strasburger, tractà de la "Binomia de les plantes. Els excitadors biològics del regne animal". L'hel·lenista francès Victor Bérard, especialista en Homer, va fer un repàs a la relació entre aquest escriptor i la Península Ibèrica en el curs "Homer i Espanya".

També va ser convidat a celebrar un curs el poeta i un dels impulsors del renaixement literari portuguès, Joaquim Pereira Teixeira de Vasconcelos, conegut com Teixeira de Pascoaes, sota el títol "Els aspectes sentimentals en la història de la poesia portuguesa". Les darreres sessions, d'un cicle on van predominar les lletres per sobre de les ciències naturals, foren per a Pere Bosch i Gimpera (1891-1974),

arqueòleg i filòleg, que estudià a Berlin amb Ulrich von Wilamowitz-Möllendorf, presentà una estructura de classificació de la prehistòria local, en relació a la d'Europa: "Assaig d'una sistematització de la Prehistòria a la Península Ibèrica". 1919. L'any anterior s'havia escampat pel món l'anomenada "grip espanyola", per la qual van morir més de 30.000 persones a Catalunya. Les activitats dels CMAEI es veieren en perill, però a la primavera de 1919 es van poder celebrar les sessions del cinquè cicle, tot i que sense la celebració de la festa inaugural. El prospecte que anunciava els cursos, duia en la portada: "Les circumstàncies per què travessa la ciutat han impedit enguany la festa d'inauguració oficial".

Com era habitual, el programa era iniciat per Eugeni d'Ors –seria el darrer any que obrís els Cursos– a l'entorn de "Els arguments de Zenon d'Elea", dues lliçons en relació a l'atzucac de Zenon d'Elea contra l'existència del moviment i altres arguments que arriben a la discussió dels conceptes de pensament abstracte com el temps i l'espai, la línia de l'univers, l'espai quadridimensional del lituà Hermann Minkowski, fins arribar al principi de Relativitat de la física moderna. El portuguès Leonardo Coimbra va fer set lliçons sobre "El pensament portuguès modern" i la reacció idealista al descrèdit del positivisme, amb Antonio Nobre com a principal poeta, i Antero de Quental en filosofia. El flamenc Georges Dwelshauvers dictà vuit conferències sota el títol "Els grans psicòlegs de la França contemporània". Abastà la major part dels autors francesos contemporanis: Maine de Biran en relació amb la biologia i la tradició francesa del XVIII; Cousin i Juffroy, l'escola eclèctica; els antieclèctics: Comte, Cournot, Renouvier; fundadors de la psicologia científica: Taine i Ribot; l'idealisme de Fouillée, la psicologia de les idees-força; l'idealisme de Durand de Gros; Revaux; Lachelier, Boutroux i el nou espiritualisme; la psicologia reflexiva; L'escola científica francesa: Binet i l'escola de París; Paulhan, Pier Janet, Tarde i la interpsicologia; la psicologia d'Henry Bergson; el deute de la ciència de la vida mental a la psicologia francesa.

Léon de Paeuw, que era l'Inspector general d'ensenyament de Bèlgica, explicà, en tres sessions, l'experiència del seu país en la readaptació professional i psicològica de soldats en les sessions sobre "La reeducació professional dels soldats mutilats". La intenció era ampliar el seu camp d'acció vers els obrers mutilats per accidents laborals. El sacerdot i filòleg Antoni Griera i Gaja (1887-1973) desenvolupà l'"Assaig d'una dialectologia catalana". En aquella època, Griera era un dels millors estudiosos dels dialectes catalans, després, motius polítics i acadèmics l'allunyaren del catalanisme cultural. Joan Moneva i Puyol (1871-1951), catedràtic de la Univesitat de Saragossa i especialista en història del dret, explicà la vida i el pensament de "Don Francisco Manuel de Melo", intel·lectual portuguès del segle XVII que va escriure *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*. Aportava coneixement sobre les lluites entre Catalunya i la corona hispànica.

1920. Les primeres sessions dels Cursos Monogràfics havien d'estar protagonitzades per Giuseppe Bruni, professor de química de l'Institut Politècnic de Milà, que explicaria "La química i la indústria de la goma", com s'havia programat. L'empresa Pirelli, fabricant de pneumàtics, havia obert la primera sucursal fora d'Itàlia (a Vilanova i la Geltrú). Era un sector emergent. L'arqueòleg, filòleg i historiador alemany Adolf Schulten, de la Universitat d'Erlangen, especialista en la Península ibèrica, conferencià sobre "L'itinerari marítim d'Avienus i les costes d'Espanya en el segle VI abans de J.C.". El botànic nordamericà Lewis Knudson, de la Universitat de Cornell (EEUU), va ensenyar la feina pràctica en les sessions "Tres setmanes de pràctiques de laboratori". Georges Millardet, nat a Burdeus i professor de la Universitat de Montpeller, era un romanista especialitzat en dialectologia, sobre tot de les llengües no-franceses del seu país, concretament de l'occità i del gascó. Va fer el curs "Del mètode en dialectologia". La pedagoga italiana Maria Montessori va impartir el curs "El desenrotllament inicial de la consciència". Georges Dwelshauvers, professor de la Universitat de Brussel·les, que feia poc havia creat a Barcelona el Laboratori de Psicologia Experimental, vinculat al projecte científic de la

Mancomunitat, tractà en les seves sessions sobre qüestions de filosofia molt discutides en l'Europa del moment: "Els sofismes de Nietzsche i l'individualisme absolut". Finalment, Charles Henri, professor a la Sorbona i Director del Laboratori de Fisiologia de les Sensacions, dictà el curs de "Psico-biologia i físico-química a les arts i indústries de la llum, del color i de la forma", matèria que tindria una projecció molt especial sobre la indústria de la fotografia, el cinema i la publicitat.

Tot i que Eugeni d'Ors quedà al marge dels seus càrrecs en l'estructura de la Mancomunitat i l'IEC, encara va poder presentar, durant aquella primavera, un curs del pensador gal·lès Bertrand Russell, a qui ell mateix s'havia cuidat de convidar. Russell va fer tres conferències sobre "Matèria i esperit. El sistema de l'atomisme lògic" aplicats a la física i a la psicologia. Fou convidat també a l'Ateneu Barcelonès per parlar de la situació política internacional i de la qüestió social.

Durant l'època de tardor-hivern d'aquell 1920 va tenir lloc la Setena Estació (així s'anomenava cada cicle) dels CMAEI. Esteve Terradas, "La relativitat i les noves teories del conexement", en la línia de les darreres tendències de la física teòrica. El matemàtic italià Tullio Levi-Civita, professor de la Universitat de Roma, "Qüestions de Mecànica, clàssica i relativista", complementava les lliçons de Terradas per tal d'establir el salt qualitatiu que representaven les darreres teories físiques en el coneixement de la mecànica. L'hispanista Arturo Farinelli, catedràtic de literatura alemanya a Torí, desvetllà "Alguns aspectes de la influència de Dant". El rossellonès Joseph Calmette, professor de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc i especialista en història medieval catalana, explicà "El feudalisme i els orígens de Catalunya".

1921. Obrí la Vuitena Estació dels Cursos Émile Bourgeois, historiador format a França i a Anglaterra, amb unes sessions sobre "La porcellana a França", a partir de la qual explicà el conreu de les arts i les manufactures reials en relació amb la cultura oficial dels segles XVII i XVIII. Finalment es va poder comptar amb la

Fig 1

presència del matemàtic francès Jacques Hadamard, professor del Col·legi de França i de l'Escola Politècnica de París, que era sol·licitat des de les primeres convocatòries dels cursos. Les seves locucions van tractar sobre "Poincaré i la teoria de les equacions diferencials". Un altre francès, el professor de la Universitat de París Paul Hazard, exposà "Els principis i els mètodes en l'ensenyament del francès". Georges Dwelshauvers, en nòmina de la Mancomunitat, féu un curs sobre "Examen crític del racionalisme modern", com sempre, en la línia del pensament occidental de l'època. Jaume Massó i Torrents (1863-1943), de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC, dedicà el seu curs a "L'antiga escola poètica de Barcelona", un resum de les seves vastes recerques sobre la literatura catalana antiga i les fonts documentals estudiades per ell.

La Novena Estació, celebrada entre la tardor i l'hivern, de 1921-1922, fou oberta pel curs del filòsof francès, professor de la Sorbona, Abel Rey "Estudis filosòfics sobre la física contemporània", dins la línia d'estudi entre la filosofia i la ciència. L'italià Arturo Farinelli va repetir com a ponent, explicant "Aspectes de l'obra de Boccaccio". Dels Estats Units va arribar el professor de Harvard Jeremiah D.M. Ford, per donar notícies dels seus estudis en l'àmbit de les literatures espanyola i francesa, vistes des d'Amèrica. Lluís Nicolau D'Olwer mostrà les seves recerques i reflexions en el camp de la història catalana a partir de "La Crònica de Jaume el Conqueridor i els seus problemes". En el terreny purament científic, dos professors estrangers: Giulio Fano, professor de la Universitat de Roma, tractà "Qüestions de fisiologia general", i Hermann Weyl, de l'Escola Tècnica Superior de Zurich, exposà l'"Anàlisi matemàtica del problema de l'espai".

1922. La Desena Estació s'inicià amb les lliçons del físic alemany Arnold Sommerfeld, professor de la Universitat de Munich i un dels fundadors de la mecànica quàntica, sota el títol "Qüestions de Física moderna". Respecte a les aplicacions tecnològiques, el reputat enginyer Arthur Vierendeel, director del Servei Tècnic de Flandes de l'Est

1813

i professor a Lovaina, desenvolupà els "Problemes de la tècnica i de l'arquitectura del ferro i de l'acer". El curs més purament literari el va fer Wilhem Meyer-Lübke, professor a Bonn i lingüista estudiós, entre altres, dels orígens del català, sobre "Qüestions lingüístiques". Les darreres sessions estaven dedicades a la "Geografia humana de les muntanyes", impartides pel professor i alpinista francès Raoul Blanchard, de la Universitat de Grenoble: l'activitat excursionista i muntanyenca, a Catalunya, es trobava en plena efervescència i creixement.

1923. L'Onzena Estació dels CMAEI seria la darrera. El pronunciament del general Miguel Primo de Ribera, i l'establiment de la dictadura militar subsegüent va transtornar el funcionament de les febles institucions catalanes, que van ser vistes, pels nous governants, com un perill fefaent contra l'orientació centralista tradicional dels governants castellans, gens compromesos amb la política d'intervenció, engrandiment i modernització impulsades des de Catalunya per la generació noucentista, covada a l'entorn de les figures de Prat, ja mort, i Ors, que havia abandonat els projectes catalanistes per tal de trobar en el nacionalisme espanyol un vehicle més adient al seu ideari regenerador i aristocratitzant.

Les sessions s'obriren amb el curs de l'historiador catalanòfil occità Jean-Jacques-Achile Bertrand, director de l'Institut Francès de Barcelona, que tractà sobre "Literatura comparada". Pompeu Fabra, membre de l'IEC, indicà "Alguns problemes de sintaxi del català". Mossèn Antoni Griera explicà la paleografia local a partir de la "Lectura i interpretació dels documents catalans antics". L'erudit de l'IEC Jaume Massó i Torrents donà a conèixer l'obra i figura de "Guillem de Bergadà". El provençalista francès Alfred Jeanroy, professor de la Universitat de París i del Col·legi de França, disertà sobre "El teatre religiós de França a l'edat mitjana". En la línia dels estudis medievals, Heinrich Finke, professor a la Universitat de Friburg, estudiós dels documents de la cancelleria reial catalana i de gran influència en la nova historiografia medieval al Principat, féu una "Iniciació als estudis històrics

medievals". Sobre la història de l'art, Charles Diehl, de l'Institut de França i president de l'Acadèmia d'Inscripcions i de Bones Lletres, pronuncià les seves lliçons d' "Art bizantí", que en els inicis de l'Edat Mitjana va significar una fusió entre l'art i l'espiritualitat de l'orient i l'occident de la Mediterrània. Béla Kerékjártó, matemàtic i topòleg hongarès, professor a la Universitat de Szeged, aportà als estudiants catalans els seus descobriments a partir de les "Noves recerques sobre la Geometria i la Teoria de les funcions". Però el convidat que va causar una autèntica sensació mediàtica, entre els professors, estudiants, i fins i tot, el públic en general, va ser el científic alemany Albert Einstein, premi Nobel de física el 1921 i professor de la Universitat de Friburg, llavors, el qual va pronunciar una conferència sobre la "Teoria de la relativitat".

Podem considerar que aquest esdeveniment culminava uns Cursos de gran nivell internacional, amb figures senyeres, que van millorar molt la preparació dels estudiosos locals en els diferents àmbits del coneixement. El final fou forçat pels esdeveniments polítics d'aquell mateix any. Les divergències de criteri amb el poder central i les malfiances seculars envers Catalunya van acabar per refrenar l'impuls dels intercanvis entre els estudiosos locals i els d'arreu del món.

4. La visita d'Einstein a Catalunya

El físic alemany Albert Einstein arribà a Barcelona el 22 de febrer de 1923, i sojoarnà a Catalunya una setmana. Els seus amfitrions van ser els enginyers Esteve Terradas i Illa, Rafel Campalans i Puig, i Casimir Lana i Serrate, tots ells coneixedors de la llengua alemanya. Venia convidat pels organitzadors dels Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi de la Mancomunitat l'any 1923, els contactes, a Berlin, els havia fet Campalans. A l'edifici de la Diputació (avui palau de la Generalitat) va pronunciar tres conferències sobre la relativitat en les versions especial i general, i les conseqüències que d'això se'n derivava per a les concepcions de la física fins

aleshores (mecànica newtoniana). Pocs dels assistents pogueren copsar en profunditat les seves explicacions, segons escriurién a la premsa el matemàtic Ferran Tallada i l'escriptor Josep Maria de Segarra, però la sala era plena de gent que hi acudí atreta per la fama que precedia el científic d'Ulm. En els dies posteriors, va fer una altra conferència a l'Acadèmia de Ciències i Arts, amb un nivell de comprensió més assequible. El filòsof Joaquim Xirau, al contrari del que opinava la majoria d'intel·lectuals, considerà que Einstein va parlar amb meravellosa claredat. A part de complimentar les autoritats civils (alcalde) i universitàries (rector), va visitar la seu del principal sindicat català, la CNT, on fou rebut per Àngel Pestaña i Joaquim Maurin. El dia 28 de febrer seguí el viatge que tenia programat vers Madrid i Saragossa.

5. La importació de coneixement per part d'altres institucions, l'IEC i la Universitat

A banda dels Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi, durant aquells anys fou contínua l'arribada de professors estrangers, que impartien conferències en institucions específiques com la Societat de Biologia, sota la direcció d'August Pi i Sunyer. Així, les principals personalitats científiques que van passar per Barcelona, convidades per aquella entitat, van ser Auguste Pettit i Calmette, de l'Institut Pasteur de París; Hyacinthe Vincent, director de l'Hospital de Val de Grace; Charles Henri, director del Laboratori de Fisiologia de les sensacions de l'École Pratique des Hautes Etudes i bibliotecari de la Sorbona; Paul Dechambre i François Maignon, de l'École National Vétérinaire d'Alfort; el cardiòleg Louis Gallavardin, de la Facultat de Medicina de Lió; Louis Camille Soula, de la Facultat de Medicina de Tolosa de Llenguadoc; el matemàtic Gino Fano, de la Facultat de Ciències de Roma; els fisiòlegs alemanys Henrich Boruttau, Otto Fritz Meyerhof (premi Nòbel de medicina 1922) i Adolf Bickel de la Universitat de Berlin. Altres científics destacats, que van deixar rastre a la Catalunya del moment, convidats per diversos centres docents i

científics van ser: els professors Cannon de Boston, i Houssay i Arrillaga de Buenos Aires; Cruz Coke de Santiago de Xile. Marañón, Jiménez Díaz i Oliver Pascual de Madrid, i Santiago Pi i Sunyer de Saragossa.

Els estudis de medicina i fisiologia tenien una gran tradició a Barcelona, no s'havien aturat ni durant el tancament de la Universitat (entre 1714 i 1836). En els anys de la Mancomunitat es van potenciar les estades a l'estranger de diversos estudiants catalans, subvencionats de la pròpia Mancomunitat, la JAE, la Universitat, d'altres institucions, o amb els recursos familiars del propis investigadors. Així, sabem que Manuel Dalmau i Matas (1890-1918) rebé una pensió per estudiar a Berlin i Halle amb Abderhalden; Lluís Sayé i Sempere (1888-1975) estudià amb el professor Brauer a l'hospital d'Eppendorf d'Hamburg; Rossend Carrasco i Formiguera (1892-1990), amb Cannon i Joslin al Harvard Medical School. Francesc Duran i Reynals (1899-1958) estudià i treballà als EEUU convidat per l'Institut Rockefeller de Nova York. Jaume Pi-Sunyer i Bayo (fill d'August Pi i Sunyer) passà un any a l'Institut de Patologia de la Universitat de Berlín aprenent amb Adolf Bicker, Theodor Sabalitschka i Carl Neuberg, i un altre curs amb Walter B. Cannon i John F. Fulton a Harvard Medical School; després passà dos anys ensenyant fisiologia a la Universitat Catòlica de Santiago de Xile i un com a adjunt a la Yale University de New Haven (Connecticut-EEUU). Joan Bofill i Deulofeu (1905-?) va estudiar patologia al Stadtischen Krankenhausam Urban de Berlin, amb Edmund Mayer, al Laboratori de la Societat Farmacològica de Gran Bretanya amb Barba Gose i histologia als EEUU amb una beca de la Rockefeller Foundation. Fou en el camp de la biomedicina on els estudiosos catalans van poder exercir, a curt termini, la funció de retorn respecte als coneixements adquirits.

Quant als cursos de l'Institut de Química Aplicada, es va concebre un pla d'estudis amb l'objecte de preparar íntegrament els futurs directors d'indústries químiques des de l'Escola Industrial, cosa que va permetre no tan sols millorar les indústries

Fig 1

catalanes i espanyoles, sinó diverses de les instal·lades a Europa i Amèrica. L'Escola de Barcelona esdevingué un focus d'atracció d'alumnes de les més diverses nacionalitats. A més, els industrials, convençuts de l'eficàcia del sistema d'ensenyament, la subvencionaven amb quantitats ben importants: per a les seves instal·lacions o per a beques d'estudis. Durant el curs 1917-1918: Leonard Leprevost, enginyer i director de la Fundició Escorsa, impartí classes sobre els mètodes siderúrgics Bessemer i Siemens. Jean Perrin, fisicoquímic francès, professor de la Sorbona i futur premi Nòbel, explicà "La constitution de la matière". Jacques Cavalier, rector de l'Académie de Tolosa de Llenguadoc i futur cap de l'ensenyament superior de França: "Le problème de l'azote". Giuseppe Bruni, director del Politècnic de Milà, un dels químics més destacats del seu moment, i abrandat defensor de la dictadura feixista a venir, dictà conferències sobre la química i la tecnologia de la goma. Durant el curs 1919-1920, l'italià Hectore Giusiana, de l'I.Q.A. (Institut de Química Aplicada), explicà els "Procediments industrials més moderns de preparació dels sulfat de coure", i l'enginyer Schmidt, de la S.A. Asland, "La fabricació del ciment Asland".

Tot i això, en la memòria que lliurà el professor de la Facultat de Ciències Antoni Garcia Banús, després d'un curs de química dels alcaloides a la Universitat Industrial, insistia en la necessitat de destinar prou recursos al treball experimental, i procurar una dedicació contínua per part dels estudiants. Que s'ampliessin les sessions de pràctiques, perquè els llicenciats i doctorands sovint arribaven sense cap experiència en el laboratori, i que es fomentés el coneixement d'idiomes i la lectura de manuals i revistes científiques. Calia, doncs, millorar molt la formació de cara als cursos superiors d'investigació.

El mes de novembre de 1916, el conservador del Bosc que Bologne de Paris, l'arquitecte i paisatgista Jean Claud Nicolas Forestier, donà una conferència als alumnes del curs de jardineria de l'Escola Superior de Belles Oficis sobre "L'Art del jardí".

A l'Escola Superior d'Agricultura van tenir lloc diversos cursets monogràfics, específics per als seus estudiants. Dirigia l'Escola August Pi i Sunyer, un dels puntals de la renovació pedagògica endegada per la Mancomunitat. L'abril de 1919, el professor Paül Dechambre de les Escoles de Grignon i Alfort (França) explicà "L'herència i ses aplicacions a la producció animal". L'any 1920, Lewis Knudson, nordamericà de la Universitat de Cornell, que havia vingut per a les sessions dels CMAEI, va fer "Treballs experimentals de Fisiologia vegetal", i l'any següent tornà per impartir els "Estudis de fisiologia dels arbres fruiters". Albert Pezard, endocrinòleg francès i especialista en reproducció animal, professor de l'Escola Superior Sant Cloud, impartí el curs sobre "Els caràcters sexuals secundaris en els animals superiors" el maig de 1921. Durant 1922 van tenir lloc dos cursos més: el d'Alessandro Trotter, professor a la universitat italiana de Portici amb "Estudis sobre la biologia i conreu de l'avellaner" i el de Filippo Silvestri, company de claustrer de Trotter, que il·lustrà sobre la "Lluita natural contra els insectes". Aquestes lliçons, de gran valor en un moment de creixement i adaptació a l'agricultura de producció massiva, van tenir un total de 149 alumnes en els sis cursos.

L'Escola d'Administració va realitzar, per els seus estudiants aspirants a formar part del cos de funcionaris, cursos sobre organització administrativa d'Alemanya, Anglaterra i els Estats Units, que eren els països de referència quant a les noves formes d'estructuració dels serveis públics.

6. Altres exemples d'intercanvi amb l'entorn cultural occidental

El Consell d'Investigació Pedagògica de la Mancomunitat inicià, l'octubre de 1915 –i fins al març de 1924– la publicació dels Quaderns d'estudi, revista pedagògica trimestral de continguts teòrics d'alt nivell sobre diferents aspectes de l'ensenyament,

de psicologia i d'aplicació didàctica de les ciències. Era adreçada als mestres, en ella es publicaven treballs dels principals pedagogs catalans i estrangers, i pretenia ampliar els coneixements dels docents quant a la cultura mundial del moment. El primer número incloïa un article sobre els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi on es comentaven els seus objectius i característiques:

"Han estat aquests cursos una nobilíssima iniciativa de la nostra Diputació; mai no s'havia donat un pas tan llarg i ferm cap a la sospirada renovació universitària. Calia fer una obra paral·lela, millor dit, complementària a la de l'enviament de pensionats a l'estranger: això és, la vinguda aquí de professors forasters, que hi portessin la bona nova de les darreres adquisicions i de les investigacions més recents dins cada disciplina. Ensems, aquesta necessitat d'especialització per grups, comporta un altre respecte: l'encarregar a tècnics distingits, si molt convé externs a les universitats oficials, bé l'aprofundiment, original i intensiu, de temes monogràfics, bé el treball de col·laboració entre el professor i els deixebles, iniciant a la nostra gent d'estudis en les tasques de seminari."

En aquella revista, a part dels vint-i-cinc articles que signà Eugeni d'Ors amb el pseudònim "El Guaita", aparegueren diversos textos d'intel·lectuals forasters, com ara Karl Vossler, romanista i filòsof alemany, professor de la Universitat de Heidelberg, que hi publicà dos articles a l'entorn del "Positivisme i idealisme en la ciència del llenguatge". Aparegueren també articles sobre l'escriptor i mestre indi Rabindranath Tagore, d'Alexandre Plana i Santaló (1889-1940); sobre l'entomòleg i humanista francès Jean Henri Fabre, per Alexandre Galí i Coll; i sobre el psicòleg, antropòleg i geògraf anglès Francis Galton, per Cristòfor de Domènech i Vilanova (1879-1927).

Quant a l'adopció de la metodologia necessària per a la classificació i disposició dels llibres i documents de la Biblioteca de Catalunya, un article dels Quaderns d'Estudi, de 1920, explica l'adopció del sistema decimal extret del Decimal Classification and

Fig 1

Relative Index for Libraries, Notes, etc., de Melvil Dewey (1876), en una versió corregida i augmentada. L'autor de l'article, Jordi Rubió i Balaguer, ho justificava així: "Aquest sistema té faltes teòriques i pràctiques, però fins ben recentment no hi havia cap eina de biblioteca que l'igualés en utilitat, ni cap obra de sistematització de la seva importància per a coordinar el caos que abans existia en moltes llibreries". Es volia seguir, doncs, la línia marcada des de l'Institut International de Bibliographie de Brussel·les i del seu Manuel du répertoire bibliographique universel (Brussel·les 1907). Així, la principal Biblioteca de Catalunya esdevingué la primera de la península en emprar aquest mètode classificatori, que ha estat la base de la biblioteconomia moderna. En l'article, Rubió agraïa la col·laboració de Ramon Alós, professor de l'Escola de Bibliotecàries.

L'Escola d'Estiu, creada pel Consell d'Investigació Pedagògica el 1914, per a la formació continuada dels mestres, també fou un instrument d'adopció de les innovacions exteriors en el camp del magisteri. Per exemple, la de l'any 1920 tingué com a convidat el neuròleg, psicòleg infantil i pedagog suís Édouard Claparède. Les conferències, a l'entorn de la psicologia de la intel·ligència, van ser resumides per l'alumne Gil Triginier, mesos més tard, als Quaderns d'Estudi. L'Escola d'Estiu cercava, inicialment, la implantació del mètode Montessori i altres millores del sistema educatiu, com la reforma en l'ensenyament del dibuix i l'aplicació del treball manual educatiu. En cursos posteriors, s'insistí en l'ensenyament pràctic en laboratoris i amb els aparells d'experimentació per fer treballs de recerca personal.

The header features a central title 'V EVOLUCIÓ DE LES LLAVORS PLANTADES PER LA MANCOMUNITAT' in blue and yellow text. Above the title is a row of yellow dots. On either side of the title are two anatomical diagrams of a human head in profile, facing each other. The left diagram is labeled with 'A', 'B', 'C', 'D', 'E', 'F', 'G', 'H', 'I', 'J', 'K', 'L', 'M', 'N', 'O', 'P', 'Q', 'R', 'S', 'T', 'U', 'V', 'W', 'X', 'Y', 'Z'. The right diagram is labeled with '1', '2', '3', '4', '5', '6', '7', '8', '9', '10', '11', '12', '13', '14', '15', '16', '17', '18', '19', '20', '21', '22', '23', '24', '25', '26', '27', '28', '29', '30', '31', '32', '33', '34', '35', '36', '37', '38', '39', '40', '41', '42', '43', '44', '45', '46', '47', '48', '49', '50', '51', '52', '53', '54', '55', '56', '57', '58', '59', '60', '61', '62', '63', '64', '65', '66', '67', '68', '69', '70', '71', '72', '73', '74', '75', '76', '77', '78', '79', '80', '81', '82', '83', '84', '85', '86', '87', '88', '89', '90', '91', '92', '93', '94', '95', '96', '97', '98', '99', '100'. The diagrams are drawn in a simple, schematic style.

V EVOLUCIÓ DE LES LLAVORS PLANTADES PER LA MANCOMUNITAT

El cop d'Estat de Primo de Rivera, que desbaratava les Corts espanyoles i suspenia la Constitució de 1876, tingué lloc en una Barcelona (setembre de 1923) immersa en una gran crisi per la violència desfermada entre alguns sindicats, la policia i la patronal. A més, les vagues sovintejaven a causa de la inflació. Molts veieren en els militars la solució al conflicte, però potser no van calcular bé les conseqüències nefastes que va tenir sobre el moviment cívic i polític que el catalanisme havia bastit, recolzant en les estructures creades per la Mancomunitat. L'autonomisme, que reclamava un estatut i capacitat legislativa per a Catalunya, havia crescut en paral·lel a l'anticatalanisme tradicional del nacionalisme espanyol (heretat de la llegendària malfiança de l'absolutisme hispànic vers els indòmits catalans, de mal governar). Però el catalanisme també patia una crisi interna, com a reflex de la crisi social: el principal partit, la Lliga Regionalista, s'havia anat afeblint, segons assenyalaven els resultats electorals (juny de 1923). Passant per sobre de les prerrogatives que la llei concedia a les diputacions, el 1924, el dictador va nomenar Alfons Sala i Argemí, prohoms terrassenc, i monàrquic empedreït, com a president de la Mancomunitat per tal que liquidés els seus mecanismes de funcionament, tot retornant a la situació anterior a 1914: a la divisió de les seves activitats i patrimoni entre les quatre diputacions provincials.

Tanmateix, l'obra realitzada durant aquest període va ser sorprenent, en tractar-se d'un país del sud d'Europa, on l'eficiència i la unió no eren característiques endèmiques. Però la societat catalana, propietaris i dependents, s'havia acostumat a resoldre sola, i sovint a contracorrent, les mancances que se li plantejaven en un món progressivament complex, en el qual l'endarreriment es pagava amb la misèria i una major dependència respecte a les potències més desenvolupades. I els catalans, en obtenir un mínim instrument d'autogestió, van saber-lo aprofitar exercint la seva característica més coneguda: el treball.

Solament en relació a l'àmbit cultural, pedagògic i científic que ens ocupa, cal destacar l'ampliació de departaments de l'Institut d'Estudis Catalans durant aquest període: Laboratori de Fonètica Experimental (1914), Oficina de Toponímia i Onomàstica (1921), Servei Tècnic de Paludisme i d'Estudis Sanitaris (1915), i participà en la creació i gestió del Laboratori de Psicologia Experimental (1918), del Seminari-Laboratori de Pedagogia (1918-1921), de l'Institut de Fisiologia (1920), del Servei Meteorològic (1919), l'elaboració del Mapa Geogràfic i Geològic i el Laboratori General d'Assaigs i Condicionament (1922).

Directament coordinats per la Mancomunitat estaven el Servei Cartogràfic, que elaborà el Mapa Geogràfic de Catalunya (1915) i inicià d'altres (agronòmic, comunicacions, geològic, forestal, etc.) que no es van completar en aquell període. Quant a les biblioteques, s'establí la principal, la de Catalunya, complementada per la xarxa de biblioteques populars que abastà, en aquells temps, Les Borges Blanques, Canet de Mar, Olot, Sallent, Valls, Vendrell, Pineda, Figueres, Badalona, Vic, Terrassa i Vilafranca. Se n'obriren també als centres catalans de Buenos Aires, Mendoza i Montevideo. El Consell de Pedagogia obrí una biblioteca a la seva seu, en el recinte de l'Escola Industrial.

En l'àmbit de l'ensenyament superior, la Mancomunitat comptà amb la Institució Escolar d'Estudis Superiors (1921), el citat Institut de Fisiologia, dependent de l'IEC, les càtedres lliures dels Estudis Universitaris Catalans, els comentats Cursos Monogràfics i el Laboratori de Psicologia Experimental, dirigit per Georges Dwelshauvers. Aquest organisme científic i el seu director serien els protagonistes d'un enrenou que representaria, a la pràctica, la desaparició de la unitat orgànica formada a l'entorn de la Mancomunitat, tot i que la majoria de les seves creacions mantindrien llur existència, desvirtuada, sota l'empara de les diputacions provincials, però sense l'empenta que havien rebut en el seu naixement. Si més no, fins a la caiguda de la dictadura el 1930.

1913

Va ser obra de la Mancomunitat, dins del domini de l'Escola Industrial –molt cuidada per polítics i empresaris en aquesta època– la creació de l'Institut de Química Aplicada (1915), l'Institut d'Electricitat i Màquines Aplicades (1919), que era el resultat de la fusió de l'Escola de Directors d'Indústries Elèctriques i el d'Indústries Mecàniques. Fou, així mateix, molt intensa la dedicació a la millora de la formació dels alumnes de l'Escola del Treball, que havia fundat la Diputació de Barcelona el 1913, on els estudis específics eren completats amb cicles de caire humanístic. Aquests treballadors especialitzats eren el nervi humà de les empreses industrials, autèntica força motriu de l'economia catalana que es volia redreçar i expandir.

Es van crear escoles locals d'indústries com la de teixits de punt a Canet de Mar (1922), la de forja a Sitges (1921), i se'n coordinaren les municipals d'Arts i Oficis de Terrassa, Mataró, Badalona, Vilanova i la Geltrú, Sabadell i Manresa.

A part, l'Escola d'Infermeria (1917), Secció d'Ensenyament Domèstic (1919), Escola d'Alts Estudis Comercials (1918), pla d'estudis per a escoles de comerç a Tarragona, Lleida, Reus i Sabadell (1916), Escola d'Administració Pública (1920), traspàs a la Mancomunitat de les escoles menors de Belles Arts de Sant Feliu de Guixols, Palafrugell, La Bisbal d'Empordà, Llagostera i Puigcerdà, Escola Tècnica d'Oficis d'Art (1918), Oficina Tècnica d'Aprenentatge (1917), Institut d'Orientació Professional (1918) i Extensió d'Ensenyament Tècnic (per correspondència, 1917).

Una part de les institucions docents, en els diferents àmbits, van subsistir durant la dictadura. Algunes van patir modificacions, fusions, desagregacions, canvis de dependència i expulsió de professors, i totes es van ressentir de l'ofec pressupostari que significà la desaparició de l'organisme principal que les havia creat: la Mancomunitat. El pecat original d'haver estat concebudes en un moment d'expansió i influència del catalanisme polític, feia que aquestes escoles, instituts, serveis i seccions haguessin de patir l'animadversió per part de les autoritats estatals, i dels seus

representats imposats. Però l'evident utilitat de tots aquests instruments de cultura, al servei de la prosperitat comuna, protegia precàriament els atacs del centralisme polític, que es concentraven en dos objectius afeblidors: la propaganda anticatalanista i l'escanyament econòmic de les institucions locals.

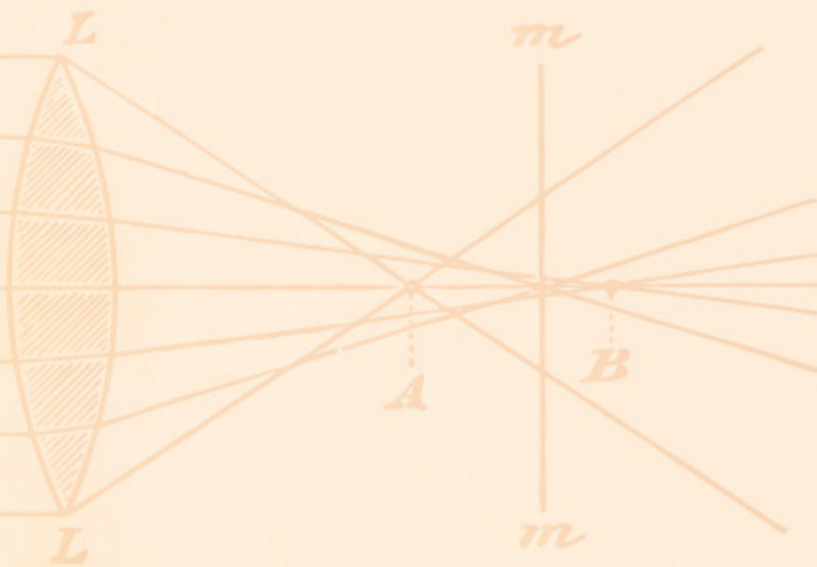

Fig 1

VI EL CAS DWELSHAUVERS: LA DEMOLICIÓ DE L'OBRA CULTURAL DE LA MANCOMUNITAT

L'anomenat "cas Dwelshauvers" tingué lloc arran de la publicació, al diari La Publicitat del 12 d'abril de 1924, d'una proposició que havia presentat Darius Romeu i Freixa, baró de Viver i membre de la Unión Monárquica Nacional (UMN), al consell de la Mancomunitat reformada pel govern espanyol, amb Alfons Sala, cap de la UMN a Catalunya, com a president, i amb l'objectiu d'espanyolitzar-la i frenar la seva activitat cívica i científica. En la nota, el baró discuteix la utilitat d'alguns òrgans dependents de l'Institut d'Estudis Catalans, especialment del Laboratori de Psicologia Experimental, dirigit per Dwelshauvers, tot afirmant que el país no en treia cap profit, i sí el Laboratori de Psico-fisiologia de la Sorbona, dirigit pel Dr. Henri Piéron a París, amb qui mantenia estreta vinculació. Discutia també, en general, la forma d'assignació de places i càrrecs, que no passaven per oposició sinó per concurs i consens, en funció dels mèrits. I en el cas de Dwelshauvers, s'estranyava que hagués estat contractat sense conèixer les llengües catalana i castellana, com era preceptiu per al personal administratiu, en un afany de justificar l'acomiadament del científic belga. Per argumentar el tancament del laboratori, citava algunes de les activitats en to irònic i burleta, i posava com exemple de falta d'eficàcia el tancament del Seminari-Laboratori de Pedagogia, dirigit per Maria Montessori, cosa que va fer la pròpia Mancomunitat, el 1921, per evitar duplictat d'activitats amb altres òrgans d'investigació pedagògica, i per mancances pressupostàries. Apuntant directament contra l'IEC i el seu personal, el baró de Viver mostrava la voluntat de vetllar pels objectius "patriòtics" de la institució, i posar-lo en mans de persones vinculades a les universitats, imparcials, evitant que es nomenessin per amistat, sinó per competència, i disposades a col·laborar amb les noves autoritats. En les conclusions, suggereix fer una inspecció fiscal i ideològica a l'IEC, tot proposant suspendre aquells organismes que fossin "inútiles o de sospechosa orientación" (les dues darreres paraules, en majúscules, en el text publicat pel diari).

Aquest atac frontal a l'instrument cultural de la Mancomunitat esdevingué l'inici dels anys foscos de les institucions culturals catalanes dependents del poder local, situació que s'allargarà fins a la proclamació de la Segona República. Però l'acció tingué efectes contundents entre el món cultural i universitari català. Dos dies després, el 15 d'abril, La Publicitat publicà la rèplica del professor Dwelshauvers, on rebatia punt per punt les acusacions de l'escrit atribuït al baró de Viver (ell considerava que devia estar redactat per un funcionari subaltern, després s'especulà si l'autor intel·lectual no seria Eugeni d'Ors, dolgut per la pèrdua dels càrrecs en l'aparell cultural i científic de la Mancomunitat) i defensava la importància dels estudis de psicologia en un laboratori que era pioner a Espanya, i similar a altres centres del món occidental. S'inseria, a continuació, una carta de recolzament i desgreu per part d'algunes persones de la cultura, la política i el periodisme: Ferran Valls i Taberner, Carles Cardó, Pau Vila, Concepció Ferran, Montserrat Sastre, Carme Radon, Joan Civil, Feliu Elias, Ramon d'Alòs, Joan Llongueras, Carles Riba, Francesca Martorell, Pompeu Fabra, Jesús Maria Bellido, August Malons, Jaume Raventós, Pere Rahola, Josep Maria Capdevila, Josep Farran i Mayoral, Pau Rodon i Amigó i Salvador Maluquer.

El resultat fou la destitució fulminant de Dwelshauvers. Els professors de les escoles de la Mancomunitat van plantar cara col·lectivament a una depuració que es volia fer de forma callada, substituint el personal catalanista per altre de més emmotllat a les circumstàncies polítiques. Un per un, aquests professors van rebre un ultimàtum per tal que es retractessin públicament de la carta col·lectiva signada en suport del científic belga. Davant la impossibilitat de pactar amb els nous dirigents un gest de contrició honorable, aquests van decretar l'expulsió de cent cinquanta professors de les escoles de la Mancomunitat.

Arran d'aquesta represàlia, que feia fefaent la filosofia de mantenir l'hegemonia castellana sobre els pobles de la península, van ser tancades i liquidades l'Escola

En vista del desastre, Ferran Valls i Taberner, juntament amb els enginyers Rafeel Campalans, Josep Serrat i Bonastre i Estanislau Ruiz Ponseti, va crear l'Ateneu Polytechnicum (1924), que continuà la missió d'algunes de les escoles tancades o depurades. D'orientació socialista, mestres de taller i alumnes participaven en la gestió del centre. Durant uns cursos allotjà les sessions dels Estudis Universitaris Catalans que impartien, entre altres, Pompeu Fabra, Francesc Martorell i Jordi Rubió i Balaguer. S'afanyà a acollir els professors que havien estat suspesos de les escoles de la Mancomunitat, per tal que poguessin continuar la feina, i un dels seus fruits fou l'Associació Obrera de Concerts, dirigida per Pau Casals i Defilló (1876-1973), per difondre la música culta entre el públic no habitual a les sales de concerts.

Amb el decret del 20 de març de 1925, el govern de Primo de Rivera anul·lava el decret que donà peu a la creació de la Mancomunitat catalana. La seva obra, els seus organismes, edificis, funcionaris, actius i passius financers, arxius, etc., foren repartits entre les quatre diputacions provincials primigènies. Però el resultat per a l'increment cultural del país no es pogué manllevar, així com tampoc bona part de la feina feta en infraestructures, comunicacions i millores en els diferents camps que marcaven la diferència entre progrés i decadència. En nou anys, més els que portava la Diputació de Barcelona impulsant els avenços, sobre tot en el camp de la pedagogia i l'ensenyament, es va fer créixer una generació de joves que prendria el relleu durant els anys de la Segona República, amb la consecució d'un sistema més clar d'autogovern mitjançant l'Estatut de 1932.

1813

Quant als vestigis materials, són nombrosos els exemples dels edificis que han arribat fins els nostres dies, d'aquells que van acollir centres d'estudi i sanitaris, autèntica dèria dels civilitzadors noucentistes de la Mancomunitat: el recinte de la Casa de Maternitat i Expòsits, l'Escola Industrial, biblioteques públiques en algunes ciutats catalanes, condicionament de l'antic Hospital de la Santa Creu com a seu de la Biblioteca de Catalunya, recolzament a la construcció d'escoles municipals, hospitals comarcals i centres de salut mental. Aquests són els testimonis arquitectònics, però l'embranchida que significà la labor de formació tècnica i d'il·lustració de la població en general, van permetre que Catalunya, tot i els terribles tràngols que encara havia de superar, estigués en molt millors condicions per afrontar-los pel fet d'haver fet l'adaptació del seu sistema productiu i la qualificació de la seva elit científica i cultural (en bona part exiliada el 1939). L'acció cívica propiciada durant els anys de la Mancomunitat va ser cabdal per mantenir una certa cohesió en els temps a venir. El creixement sobtat de les ciutats, el canvi de paradigma agrari per industrial, els conflictes socials, l'arribada massiva d'emigrants hagués pogut desballestar una societat com la catalana, sense gaire control polític sobre la seva realitat, i sense capacitat d'incidir en el ritme dels esdeveniments. Així doncs, el valor dels nou anys de la Mancomunitat és enorme, calculable quant als fets, inversions i realitzacions, però d'un abast molt superior quant a la conformació de la consciència col·lectiva en tots els àmbits de la població. En els anys clau del reforçament dels estats, dels instruments polítics per crear serveis, obligacions i adscripcions, la Mancomunitat de Catalunya endegà, amb els pocs mitjans de què disposava, la via del que hauria de ser l'aspiració catalana durant tot el segle XX: la preservació i augment del patrimoni cultural autòcton, la millora del nivell de vida del total de la població, i poder disposar d'uns instruments d'autogovern suficients per poder-ho servir.

BIBLIOGRAFIA

- Balcells, Albert. *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Proa, 1996.
- Camps i Arboix, Joaquim de: *La Mancomunitat de Catalunya*, Bruguera, Barcelona 1968.
- Canosa i Ferran, Francesc: *L'imperialisme dolç. Catalunya salva Extremadura del "Plan Badajoz"*, Pagès Editors, Lleida 2011.
- Erill i Pinyot, Gustau; Casanovas i Prat, Josep: *Cent anys d'ensenyament universitari 1911-2011*. Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, Barcelona 2012.
- Institut de Fisiologia, L'. *Contribució als centenaris de la Facultat de Medicina i l'Hospital Clínic de Barcelona (1906) i de l'Institut d'Estudis Catalans (1907)*, Catàleg de l'Exposició. Barcelona 2007.
- Jardí, Enric: *El meu pare i el seu món*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- Mancomunitat de Catalunya: *L'obra realitzada: anys 1914-1919*, Impremta de la Casa de la Caritat, Barcelona 1919.
- Mancomunitat de Catalunya: *L'obra realitzada: anys 1914-1923*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona 1923.
- Mancomunitat de Catalunya: *Mancomunitat de Catalunya. Breu notícia de l'organització i obra*, Barcelona 1922.
- Mas i Solench, Josep Maria: *Ferran Valls i Taberner: semblança biogràfica*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2004.
- Memòries de la Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, de 1907 a 1926, Madrid.
- Riera i Tuèbols, Santiago: *Història de la ciència a la Catalunya Moderna*, Editoria Pagès, Lleida 2003.
- Samaruc, Joaquim: *Cien años de catalanismo: la Mancomunidad de Cataluña*, Salvat, Duch y Ferré, Barcelona 1924.

ARXIUS I BIBLIOTEQUES

Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Fons Mancomunitat de Catalunya.

Arxiu Històric de l'Institut d'Estudis Catalans.

Biblioteca de Catalunya.

Biblioteca i Arxiu de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona-UPC.

22 242

Mancomunitat
de Catalunya

1914 2014

Generalitat
de Catalunya

Diputació
Barcelona

27 282